

Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No: 16

ISSN 1303-5231

**DICLE ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ**

HAKEMLİ DERGİ

CİLT: VIII

SAYI: II

DIYARBAKIR-2006

HÂMİD-İ VELÎ'NİN KIRK HADİS ŞERHİ*

Doç.Dr. Enbiya Yıldırım**

Forty Hadith Annotation of Hâmid-i Walî

Abstract:

Studyings on hadith have an important place In the studies on the history of Islamic Culture. Under the root of preparing these kind of work lie some narratives encouraging people to memorize hadith (tradition). In these studies, forty traditions which are appropriate to the goal of the composor are brought together. Then, The message that the composed traditions give is explained. the tradition in which the composer grew up is extremely effective on the selection and the commentaries of those hadiths. Thus the works of sufis are different from the other works prepared in other traditions from the angles of selecting hadiths and their annotations by the ishârî way. In this study, we will take up the work of Hâmid-i Walî on forty hadiths from various aspects.

Key words: 40 hadiths, ishârî commentary, annotation, manuscript, sufism, warning

A-İSLÂMÎ GELENEKTE KIRK HADİS ÇALIŞMALARI:

Kırk hadis geleneği İslam kültür mirasında son derece önemli bir yere sahiptir. İkinci asırdan itibaren başlayan çalışmalarda Hz. Peygamber'den gelen rivayetler içinden kırk hadisin derlenmesi ve bunların ezberlenmesi hedeflenmiştir. Bu çabanın altında ise, Hz. Peygamber'e isnad edilen iki rivayet yer almıştır. Böylece Rasûlullah'ın müjdesine nail olmak hedeflenmiştir. Rivayetler arası ifade farklılıkları bir tarafa bırakılacak olursa, bu çalışmaların katalizör görevini iki rivayet oluşturmuştur:

*"Ümmetimden dinle ilgili kırk hadis ezberleyen kimse, kıyamet gününde Allah'a fakih ve alim olarak kavuşur."*¹

*"Ölümden sonraya kırk hadis bırakan kimse cennette benim arkadaşım-
dır."*²

* Makalenin hazırlanması aşamasında, çalışmamıza esas aldığımız üç yazma nüshadan ikisinin cd'lerinin ve diğer kaynakların temininde yardımcı olan *Somuncu Baba* dergisi yayın koordinatörü Musa Tektaş'a içten teşekkür ediyorum.

** Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf, *Câmiu Beyâni'l-İlm ve Fadlih*, hzr. Ebu'l-Eşbâl ez-Zuheyrî, Demnâm-1994, I/192; eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali, *el-Fevâidu'l-Mecmûa fi'l-Ehâdisi'l-Mevdûa*, hzr. Abdurrahman b. Yahya el-Muallimî el-Yemânî, Beyrut-1987, s. 260 (Rakam: 920).

Hadislerin sıhhat durumlarını araştırmış olan İsmail Hakkı Ünal'ın tespiti-
tine göre, konu çerçevesindeki hadislerin zayıflığında ittifak edilmiş hatta
uydurma oldukları bile söylenmiştir.³ Ancak durum ne olursa olsun, faziletli
bir işe teşvik etmesi ve ahkam koyucu bir özelliği bulunmaması nedeniyle
ilgili hadislerin oldukça rağbet gördüğünü söylememiz mümkündür. Kırk
hadis çalışmalarının çokluğu da bunu desteklemektedir. Günümüzde de kırk
hadis kartelaları hazırlanmak suretiyle bu gelenek devam ettirilmekte ve
insanlar bir şekilde Hz. Peygamber'in hadisleriyle buluşturulmaktadır.

Biz bu çalışmamızda, Osmanlılar döneminde ilk Arapça kırk hadis şer-
hini yazan Hâmid-i Velî'nin çalışmasını tanıtacağız.⁴

B-HÂMİD-İ VELÎ:

Türkistan'dan Anadolu'ya gelen, nesep silsilesi Hz. Peygamber'e ulaşan
bir ailenin çocuğu olan Hamîduddîn b. Şemseddîn Musa (Hamîduddîn
Aksarâyî) 730/1331 yılı civarında Kayseri'de doğmuştur. Babası Şemseddin
Musa'dan başladığı tahsiline Kayseri'de bulunan diğer alimlerle devam et-
miştir. Daha sonra ilmini geliştirmek amacıyla Şam'a gitmiş ve uzun bir
müddet orada kalmıştır. Burada tasavvufun önde gelen zevatının sohbetleri-
ne katılmış ve ardından Tebriz yakınlarındaki Hoy kasabasına geçmiştir.
Hoy'da Alâeddîn Erdebilî'nin hizmetinde bulunmuş ve onun işaretleriyle Bur-
sa'ya dönmüştür. Burada ekmek satmak suretiyle geçimini sağlamış ve *Somuncu Baba*
lakabıyla anılmaya başlanmıştır.

Ulu Camii'deki ilk hutbeyi Yıldırım Bayezid, Emir Sultan ve Molla
Fenari'nin de bulunduğu cemaat huzurunda vermiştir. Yaşlılık yıllarında
Bursa'dan ayrılarak ömrünün kalan kısmını Aksaray ve Darende'de geçirmiştir.
Hacı Bayram Velî onun meşhur öğrencilerindedir.

Sühreverdiyye tarikatının Ebheriyye koluna mensup Hâmid-i Velî
815/1412 yılında bazı tarihi kayıtlara göre Aksaray'da, bazı tarihçilere göre
ise Darende'de vefat etmiştir.

Üç eseri bilinmektedir: *Şerhu'l-Erbaîn Hadîsen*, *Zikir Risalesi* ile
Silâhu'l-Murîdîn adlı dua mecmuası.⁵

² İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman, *el-İlelu'l-Mutenâhiye fi'l-Ehâdisi'l-Vâhiye*, hzr.
İrşâdu'l-Hak el-Eserî, Beyrut-1983, I/125 (Rakam: 179).

³ Bkz. Ünal, İsmail Hakkı, *İslam Kültüründe Kırk Hadis Geleneği ve Şeyh Hâmid-i Velî'nin
Hadis-i Erbein Şerhi*, Somuncu Baba ve es-Seyyid Osman Hulusi Efendi Sempozyumu Tebliğleri,
Ankara-1997, s. 215-7; Yıldırım, Enbiya, *Hadis Problemleri*, İst.-2001, s. 145; Yıldırım,
Selahattin, *Osmanlı'da Kırk Hadis Çalışmaları*, İst.-2000, s. 33-41.

⁴ Bkz. Yıldırım, Selahattin, *age.*, s. 45.

⁵ Geniş bilgi için bkz. Akgündüz, Ahmet, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba*, İst.-1992;
Akgündüz, Ahmet ve diğerleri, *Darende Tarihi*, İst.-2002, s. 748-761; Yılmaz, Hasan Kamil,
Tasavvufî Hadis Şerhleri ve Konevî'nin Kırk Hadis Şerhi, İst.-1990, s. 64; Yıldırım, Selahattin,
age., s. 45-7; Karabulut, Ali Rıza, *Kayseri'de Meşhur Mutasavvıflar*, Kayseri-1984, s.
109-164.

C-ŞERHU'L-ERBAÎN HADİSEN'İN NÜSHALARI:

Arapça olan eserin pek çok yazma nüshası bulunmaktadır. Bizim tespit edip inceleyebildiklerimiz şunlardır:

1-Darende Şeyh Hamid-i Veli Camii Onarım ve İhyâ Derneği'nce M. Şeyhmus Alkaç'a tercüme ettirilen ve yazma nüshasıyla birlikte İstanbul'da 1977 yılında *Tuhfetü'l-İhvân* adıyla basılan nüsha.⁶ Çalışmamızda bunu A nüshası olarak zikredeceğiz.

2-Şeyh Hamid-i Veli Özel Kütüphanesi, 313 numarada bulunan nüsha. Baştan iki varak ortadan yırtıktır. Yazım tarihi bulunmamaktadır. Çalışmamızda bunu B nüshası olarak zikredeceğiz.

3-H. Hulusi Ateş Darende Şeyhzadeoğlu Özel Kitaplığı, 367 numarada bulunan nüsha. Bu nüshanın sonunda sadece Hâmid-i Velî'nin derlediği hadisler ile "hisse" başlığı altında yazdığı açıklamaları içeren bir bölüm bulunmaktadır. Yazım tarihi olarak da 15 Zilkade 1320 (13 Şubat 1903) tarihi vardır. Çalışmamızda bunu C nüshası olarak zikredeceğiz.

Bizim çalışmamıza esas aldığımız bu üç nüsha, eserin mukaddimesinde kendisini 50 yaşını geçmiş ve tadrîsle meşgul bir müderris olarak tanıtan Hasan b. Muhammed Ali ed-Dârendevî'nin şerhidir.⁷ Yaptığı çalışmada Hâmid-i Velî'nin risalesindeki bazı lafızlar ile zahiri manaları açıklamayı murad ettiğini belirtir. Filhakika, onun şerhi, eserde geçen hadislerin yeniden ve bağımsız şerhi olarak kabul edilmeye daha yakındır. Bunun yanında, "Dârendevî'nin yaptığı ağırlıklı olarak gramer tahlillerine ve kelime açıklamalarına dayanmakta, zaman zaman bazı fikhî ihtilafları da ihtiva etmektedir. Hadislerde bulunan edebi sanatlara da yeri geldikçe işaret edilmiştir. Teferruata kaçan gramer tahlillerinin bazen sıkıcı olduğunu ve mana bütünlüğünü bozduğunu söylemek mümkündür. Bu tarz bir şerh muhtemelen onun müderris kimliğinden kaynaklanmaktadır."⁸

4-Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi, 1441/3, (13-37 varakları arası). Bu nüsha, farklı risaleler mecmuası içinde üçüncü eser olarak "*Hadîsu Erbaîn li Yûsuf b. Hâmid b. Musa el-Aksarâyî ei-Kaysari*" adıyla yer almaktadır. Hâmid-i Velî'nin oğlu Yusuf b. Hâmid'in babasının eserine yaptığı bir ta'lik çalışmasıdır. Yazım tarihi h. 969 (m. 1562)'dir. Eserin ilk iki varakı boş

⁶ Bu tercümenin eserin hakkı verilerek yapıldığını söylemek zordur. Hâmid-i Velî'nin hadislerden çıkardığı yorumlar çoğu kez dikkate alınmamış, mütercim adeta kendi düşüncelerini yazmıştır. Hadislerin tahrirlerinin yapılmaması yanında metne ilgisi olmayan ilavelerin yapılmış olması (bkz. 19 nolu hadis) ile bazen hadislerin Arapça metinlerinin (bkz. 1, 2, 4, 33 nolu hadisler) eksik veya yanlış yazılmış olması da büyük kusurdur. Durum ne olursa olsun, bu çalışma ilk olması hasebiyle ağır bir yükün altına girmiş, sonraki çalışmalara yol açmıştır.

⁷ Yazımdaki hatalardan kaynaklandığını sandığımız hatalar nedeniyle nüshalar arası farklılıklar ve ziyadeler söz konusu olabilmektedir.

⁸ Ünal, *age.*, s. 218.

birakılmıştır. Devam eden sayfa Hâmid-i Velî'nin mukaddimesinin son cümlesi ile başlamaktadır. Boş bırakılan iki varaka bakılınca, muhtemelen oğlunun yazdığı takriz ile babasının mukaddimesinin müstensihin elde ettiği nüshada yer almaması nedeniyle, başka bir nüshadan tamamlanmak üzere boş bırakıldığını söyleyebiliriz. Yusuf b. Hâmid bu çalışmasında, babasının yorumlarını "*Şerhu'l-hussa*" başlığıyla, zaman zaman şiirler de kullanarak şerhetmiştir. İlk hadisin şerhinde (vr. 14-a), babasının hadislerin sırlarına işaret ettiğini, hakikatlerinin cevherlerini gizlediğini ve bunu kolay anlaşılmayacak ibarelerle yerine getirdiğini söyler. Hem bunları açıklamak hem de istifadeyi kolaylaştırmak için bu çalışmayı yaptığını ekler. Oğlunun açıklamalarına bakılacak olursa, Hâmid-i Velî'nin yorumlarının herkesçe anlaşılmadığını ve eleştiriye maruz kaldığını söylemek mümkündür.

5-Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047/7 (235-242 varakları arası). Çeşitli risalelerin bulunduğu bir yazmanın son eseri olarak yer almaktadır. Şerh veya ta'lik içermemektedir. Yazım tarihi bulunmamaktadır. İlk varakta yazmada bulunan tüm eserlerin adları verilirken ismi "*Şerhu'l-Ehâdisi'l-Erbain*" olarak kaydedilmiş, kendi bölümünde adı kısaltılarak "*Şerhu'l-Ehâdis*" olarak verilmiştir.

6-Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 569/1 (1-12 varakları arası). Şerh veya ta'lik içermemektedir. Yazım tarihi bulunmamaktadır. Adı "*Şerhu Hadîs-i Şerîf Erbaîn*" olarak yazılmıştır.

7-Süleymaniye Kütüphanesi, Çelebi Abdullah Efendi, 21/2 (353-354 varakları arası). Şerh veya ta'lik içermemektedir. Yazım tarihi bulunmamaktadır. Mecmua içinde son risale olarak yer almaktadır.

8-Süleymaniye Kütüphanesi, V. Cârullah Efendi, 2061/22 (91-93 varakları arası). Mecmua içindeki risalelerden biridir. Şerh veya ta'lik içermemektedir. Yazım tarihi bulunmamaktadır. Mecmua başında adı "*Hadîsu'l-Erbain*" olarak verilmiştir.

9-Süleymaniye Kütüphanesi, V. Cârullah Efendi, 2124/1. Mecmua içindeki ilk risaledir. Şerh veya ta'lik içermemektedir. Yazım tarihi bulunmamaktadır. Hadislerin rakamları ve Hâmid-i Velî'nin hadislerden çıkardığı öğütlere koyduğu "*hisse*" başlıkları, kırmızı renkle yazılmak üzere boş bırakılmış ama daha sonradan tamamlanmamıştır.⁹

D-ESERİN YAZILIŞ SEBEBİ:

Eserin baş tarafında Hz. Peygamber'in, Allah'ın birliğine ve kendisine uyulması gerektiğine dikkat çeken ayetler ile zalimin zulmünü kaldıran sahih

⁹ Akgündüz, eserin Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 340/4, 11-116 varakları arasında bir yazması bulunduğu bahseder. *Age.*, s. 44-5. Oysa bu, Muhyiddin Emîr Paşa el-Buhârî'nin *Şerhu Elfiyyeti'l-İrâkî*'sidir.

hadislerin tebliğ edilmesini emrettiğini belirten müellif, sözünü teyit etmek için iki hadis zikreder: "

بلغوا عني ولو آية¹⁰

"Bir ayet de olsa benden tebliğ edin."

نضر الله عبدا سمع مقالتي¹¹ و¹² حفظها و رعياها و آداها كما سمعها¹³

"Allah, benim sözümü işiten ve onu belleyip ezberleyerek işittiği gibi aktaranın yüzünü ağartsın."

Sünneti ihya etmeye, imanı güçlendirmeye yönelik hadisler nedeniyle, Hz. Peygamber'in hadisleri kendisine ulaşan insanların bunları başkalarına ulaştırmalarının vacip olduğunu dile getiren müellif, daha sonra eserini hazırlama gerekçesini açıklar. Buna göre, talebini yerine getirmenin elzem olduğu faziletli bir insanın, hem kendisinin hem de buna bakacak olanların yararlanması amacıyla ilettiği istek üzerine kırk hadis mecmuasını oluşturduğunu söyler. Ancak, istekte bulunanın adını vermez.

E-HADİSLERİN SEÇİMİ:

Hâmid-i Velî'nin derlediği çalışmaya baktığımızda, hadisleri bir araya getirirken neyi göz önünde bulundurduğunu anlamak kolaylaşmaktadır. Hadislerin tamamında insanın bütün hayatında ilahi iradeyi göz önünde bulundurması, dünyevi gayelerden uzaklaşması ve iyi bir ahlakla edeplenmesi ön plana çıkmaktadır. Diğer kırk hadis çalışmalarında olduğu gibi, ezberlenmesi kolay, kısa ancak bahsettiğimiz çerçeve içinde vurgusu güçlü olan rivayetlerden seçilen hadisler, tasavvufi terbiye göz önünde bulundurularak derlenmiş gözükmektedir.

"Ameller niyete göredir" hadisiyle başlayan çalışma "Hz. Peygamber'den sonra gelecek olan ve onu çok sevecek insanlar"la bitmektedir.

F-HADİSLERİN YORUMU:

İlk dönemlerdeki mutasavvıfların hadislerle olan ilişkileri hadis rivayeti ve bu rivayetlerin nasihat çerçevesinde değerlendirmesi iken daha sonraları işarî yorum oldukça ön plana çıkmıştır. Bu çerçevede yani tasavvufi tecrübeğe dayalı hadis şerhi yazma geleneği Hakîm Tirmizî (295/908) ile başla-

¹⁰ *Buhârî*, Enbiyâ, 50 (Rakam: 3461).

¹¹ Hadisi bu haliyle tek metin olarak bulamadık. Buraya kadar olan kısım: et-Taberânî, Suleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, hzr. Hamdî Abdulmecid es-Silefi, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut-Tsz., II/127 (Rakam: 1541).

¹² İkinci kısım: *Tirmizî*, İlm, 7 (Rakam: 2658).

¹³ Üçüncü kısım: *Musnedu's-Şâfi*, Tertîbu's-Sindî (el-Mektebetu's-Şâmile cd'si), s. 25 (Rakam: 16). Hadis için ayrıca bkz. *Ebû Davud*, İlm, 10 (Rakam: 3660).

mıştır.¹⁴ Diğer mutasavvıf hadis yorumcuları gibi, Hâmid-i Velî de hadislerden çıkarılacak hikmeti yakalamaya çalışırken, zâhirî anlam yanında işarî yorum da son derece önem vermiştir. Bu nedenle kırk hadis çalışması, işarî hadis yorumları çalışmalarında önemli bir yere sahiptir.¹⁵

Hâmid-i Velî bu çalışmasında zikrettiği hadislerden alınacak dersi "his-se" başlığı altında vermiştir. Bu yorumlarında bazı hususlar öne çıkmaktadır:

Hâmid-i Velî, her durumda, iyi Müslümanlığın Allah emir ve yasaklarına riayetten geçtiğini dile getirir. İbadetleri yerine getirmeye ve haramlardan kaçınmaya sürekli vurgu yapar. Bu bağlamda iki cihan mutluluğuna ermenin niyetin ve amelîn salih olması ile takvaya bağlı olduğunu (1, 13, 27), Allah'ın hakkını her şeye takdim etmek gerektiğini (3), iman davasının kalbin için gereksiz şeylerden boşaltılıp, ibadetlerle süslenmesiyle ispat edileceğini (10), ibadetlere istikrarlı bir şekilde devam etmenin önemli olduğunu (18), orucu tüm dünyevî ve uhrevî isteklerden uzaklaşarak tutmanın zarureti (21), helal rızık kazanmanın her şeyin başı olduğunu (24), iyi insanlarla arkadaşlık etmek gerektiğini (30) belirtir. Bu bağlamda, hacminin küçüklüğüne rağmen, çalışmasında şirke birkaç kez vurguda bulunur. Örneğin kâmil imanın bütün şirk çeşitlerinden uzaklaşmakla gerçekleşeceğini (2), hâlî kâlini yalanlayanın gizli şirk içinde olduğunu (7), kalbi gizli şirkten korumak gerektiğini (25) ifade etmesi gibi.

Hadisleri yorumlarken zahiri anlamlarının ötesine geçerek tasavvufi yorumlar getiren Hâmid-i Velî bu yorumlarında hem yılların kazandırdığı tasavvufî birikimi yansıtır hem de işarî yorum geleneğini devam ettirmiş olur. İnsan iyi bir kul olursa Allah Teâlâ'nın nurunun kula tecelli edeceğini söylemesi (6), cihadla ilgili olan Âl-i İmrân suresindeki ayeti ibadete düşkünlük ve nefse katlanmakla yorumlaması (11), Allah'ın gölgesinde gölgelenecek yedi sınıfı açıklarken hâfâ ve ahfâ makamlarında müslümanın olması gereken durumu dile getirmesi (12), Hz. Peygamber'in Kutbu'l-Aktâb olduğunu belirtmesi (14), zikreden kimseyi canlıya, zikretmeyeni de ölüye benzeten hadisi izah ederken Allah'ın zikrinde yok olan kişinin ilahi tecellilerle ihya edileceğini söylemesi (16, 36), Allah sevgisinde yok olanın Allah'ın zatının tecellilerine mazhar olacağını ifade etmesi (39, 40), halvetin önemini dile getirmesi ve kul ile Allah arasındaki perdelerin kalkabileceğini söylemesi (17), arifler için ölüme hazırlığın fenâ fillah olduğunu zikretmesi (19), meşru idarecinin emrinden çıkan kimsenin durumunu anlatan hadisi açıklarken zahiri anlamı yanında tarikat sultanına itaattan çıkan kimseye de değinmesi (26), tefrika çölünde Allah'a niyaz edildiğinde kulun Vahdet makamına ulaş-

¹⁴ Bkz. Yılmaz, *age.*, s. 14. Konu çerçevesinde bkz. Aydın, Abdullah, *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis*, İst.-Tsz.; Yıldırım, Ahmet, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Ankara-2000; Uysal, Muhittin, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, Konya-2001.

¹⁵ Eşref Ali Tanevî'nin *Hadislerle Tasavvuf* (trc. H. Zaferullah Daudi, Ahmet Yıldırım, İst.-1996) çalışması konumuz çerçevesinde öne çıkan eserlerdendir.

tırılacağı yorumunu yapması (37) onun hadisleri tasavvufi bakış açısıyla yorumlamasına bazı örneklerdir.

Bu yorumlarda bazen vahdet-i vücûd izlerini bulmak mümkün olmaktadır. Örneğin gecenin son kısmında ibadet yapmanın önemini açıklarken (17) yaptığı yorum bu tür bir anlamaya açıktır: "Zaman ve mekana ait uzaklık perdeleri dürülür, ezel ebed ile birleşir, kul için de varlık kalmazsa, bu durumda kul ile Allah arasında yakınlık ve uzaklık söz konusu olmaz." Aynı durum salih kullara ihsan edilecek nimetlere dair hadisi (39) açıklarken de söz konusudur: "O'nu müşahede edecek, Vahid ve kakhâr olan Allah dışında ne gören ne de görülen bir şey müşahade etmeyeceksin."

G-HADİSLERİN SİHHAT DURUMU:

Hâmid-i Velî'nin söz konusu çalışmasında hadisleri derlerken sahih olup olmadıklarıyla ne derece ilgilendiği hususu, sorulması gereken bir sorudur.

Hâmid-i Velî'nin çalışmasının başında, kırk hadis müelliflerince zikredilmesi mutad olan kırk hadis ezberlemeyi teşvik eden hadisi zikretmek yerine, bu anlamdaki "*bir ayet de olsa benden tebliğ edin*" ile "*Allah, benim sözümlü işiten ve onu belleyip ezberleyerek işittiği gibi aktaranın yüzümü ağartsin*" hadislerini zikretmiş olmasını, muhtemelen zayıflığına kâil olmasına bağlamak, ayrıca, onun bu özelliğinin, diğer hadisleri tercihde de kendisini gösterdiğini söylemek¹⁶ kanaatimizce pek yerinde bir tespit değildir. Bize göre, Hâmid-i Velî derlediği hadislerin sıhhatlerinden ziyade, kendi geleneği içinde mütedavil olan hadislerden bir derlemeyi hedeflemiştir. Bu nedenle de hadislerin sıhhat durumu ikinci plana kalmıştır. Biz bu yaklaşımımızı iki yönden desteklemekteyiz:

1-Hâmid-i Velî'nin zikrettiği hadislerden ikisi (35 ve 38 nolu hadisler)¹⁷ hadis kitaplarında hatta mütedavil eserlerde bile bulunmayan rivayetlerdir. Bu rivayetler, mevzu olmaya çok yakındırlar. Bu nedenle, kırk hadislik cüzi bir derlemede, eserine mevzu denebilecek iki rivayet alan bir müellifin hadislerin tespitinde sıhhatlerini göz önünde bulundurduğunu söylemek zordur. Burada söylenecek şey, onun hadis alanında mütehassıs olmayan biri olarak tasavvuf eserlerinde bulunan hadisleri derlediğidir.

2-Hâmid-i Velî'nin derlediği hadislerin sıhhat durumlarından ziyade, verdiği mesaja dikkat çektiği gerçeği önemli olmakla birlikte, söz konusu hadislerin sıhhat durumları da mühimdir.

Öncelikli olarak hadislerin ravilerini ele alacak olursak: Hâmid-i Velî zikrettiği hadislerin ravilerini sadece gerekli olduğunda zikreder. Bu da yalnızca 2 ve 6. hadislerde söz konusudur. Çünkü her iki hadiste de bir olay anlatılmaktadır ve aktaranın kimliğine ihtiyaç vardır. Bunun dışındaki hadis-

¹⁶ Bkz. Ünal, *age.*, s. 221.

¹⁷ 8 numaralı hadis de problemlidir.

lerde ravi isimlerini vermez. Çünkü okuyucuyu karşı karşıya getirmek istediği, hadislerin muhtevası ve bunlarda saklı olan mesajlardır. Raviler bu açıdan, hadisle okuyucu arasında engel gibi durmaktadır. Ele aldığımız üç yazmadaki ravi isimleri ise A nüshasında haşiyelerde, diğerlerinde de metnin içindedir. Bunlar müstensihler tarafından eklenmiştir. Aynı durum rumuzlarla verilen hadislerin kaynakları için de söz konusudur:

A nüshasında hadislerin kaynakları rumuzlarla haşiyede verilmişken diğer iki nüshada metnin içinde verilmiştir. Fakat bunlar da müstensihlerin ilaveleridir. Çünkü A nüshasında 1, 5, 6, 7, 15, 17, 23, 27, 35, 38 numaralı hadislerin kaynakları verilmemiştir. B nüshasında da 15, 35 ve 38 numaralı hadislerin kaynakları verilmezken C nüshasında 15, 19, 33, 35, 38 numaralı hadislerin kaynakları verilmemiştir. Kaynakların müstensihlerce verildiğinin en büyük delili ise özellikle 35 ve 38. hadislerin kaynaklarının hiçbir nüsha tarafından verilmeyişidir. Çünkü hadislerin kaynaklarını bulamamışlardır. Eğer kaynakların rumuzları Hâmid-i Velî tarafından verilmiş olsaydı, bu iki rivayetin kaynağını ihmal etmeyeceği aşikardır. Ayrıca her üç nüshada da *Tirmizî*'de geçen 15 nolu hadisin kaynağının verilmemiş olması bu öngörümüzü desteklemektedir. Bunlardan daha önemlisi ise, yazma nüshalarda geçen hadis metinlerinin rumuzlarla atıfları yapılan eserlerdeki rivayetlerle karşılaştırıldığında ortaya çıkan şu tablodur: Söz konusu hadislerin bir bölümü aynı ifadelerle atıfları yapılan eserlerde geçmektedir. İzah edilebilir çok küçük farklılıklar bir tarafa bırakılacak olursa, örneğin 7, 10, 12, 13, 14, 16, 22 numaralı hadisleri mütedavil hadis kitaplarında tek metin olarak bulmak zordur. Bu da söz konusu kaynak atıflarının müellif tarafından yapılmadığını gösterdiği gibi, hadislerin mütedavil eserlerden alınmadığını ortaya koymaktadır.¹⁸

Bu genel tespitten sonra, söz konusu kitapçıktaki hadislerin sıhhat durumunun ne olduğuna bakabiliriz. Konuyu araştıran İhsan Özkes söz konusu kırk hadisin kaynaklarına dair yaptığı değerlendirmede şu tespiti yapmaktadır: "*Buhârî* ve *Müslim*'in ittifakla rivayet ettikleri, diğer bir deyişle muttefekunaleyh olan hadis sayısı 16'dır. *Buhârî*'nin teferrüd ettiği hadis sayısı 5, *Müslim*'in teferrüd ettiği hadis sayısı ise 11'dir. Muttefekun aleyh olan ve *Buhârî* ile *Müslim*'in teferrüd ettikleri hadislerin toplamı 32'dir. Bu, 5/4'lük bir sıhhat belgesi olup, 40 hadislerde nadiren görülen bir güvenilirlik tablosudur. Geriye kalan 8 hadisten 4'ü *Sünen-i Erbaa*'da yer alırken 3'ü *Kütüb-i Tis'a* dışındaki kaynaklarda mevcuttur. Sadece bir hadisin kaynağı henüz tespit edilememiştir."¹⁹

¹⁸ Çalışmamıza esas almadığımız diğer yazmalarda da hadislerin tahrir bilgileri yoktur.

¹⁹ Özkes, İhsan, *Somuncu Baba (Şeyh Hamid Veli) ve Kırk Hadis Şerhi*, Somuncu Baba ve es-Seyyid Osman Hulusi Efendi Sempozyumu Tebliğleri, Ankara-1997, s. 26

Oldukça mütesahhil olan bu yaklaşıma göre, söz konusu kırk hadisten sadece bir tanesinin kaynağı tespit edilememiştir. Dolayısıyla geri kalan 39 hadis sahihtir ve bunların da 32 tanesi *Sahîhayn*'da veya birisinde geçmektedir.

Biz hadislerin sıhhat durumuyla ilgili değerlendirmeye geçmeden önce, çalışmamızda kullandığımız üç nüshada yer alan kaynak bilgilerini birleştirerek sunmak istiyoruz. Müstensihlerin rumuzlarla verdikleri bilgilere göre kırk hadisin kaynağı şöyledir:

a) *Sahîhayn* hadisleri: 11 b) *Buhârî*'nin teferrüd ettikleri: 4 c) *Muslim*'in teferrüd ettikleri: 16 d) *Sunen*'lerde geçenler: 3 e) Diğer eserlerde geçenler: 3 f) Kaynakları verilmeyenler: 3 (15, 35, 38 nolu hadisler. 15 nolu hadis Tirmizî hadisidir. Kaynağı verilmemiş olsa bile bunu hariç tutmak uygun olacaktır).

Özkes ile müstensihlerin verdikleri kaynak bilgileri karşılaştırıldığında arada fark olduğu gözükmemektedir. Bunu bizim tespitlerimizle birlikte tablo haline getirecek olursak:

Hadisler	Yazmalara Göre	İhsan Özkes'e Göre	Bize Göre
<i>Sahîhayn</i> hadisleri	11	16	19
<i>Buhârî</i> 'nin teferrüd ettikleri	4	5	1
<i>Muslim</i> 'in teferrüd ettikleri	16	11	12
<i>Sunen</i> 'lerde geçenler	3	4	5
Diğer eserlerde geçenler	3	3	1
Kaynağı tespit edilemeyen	2	1	2

Bu tablonun ardından çalışmamızda çalışmamızda kullandığımız üç nüshadaki bilgileri birleştirerek zikredilen kaynakları ve bunların yerlerini tablo halinde sunmak istiyoruz. Hadislerin bazı kaynaklarda bulunamayışı veya farklı ravilerden gelişi veyahutta daha muteber kitaplarda bulunuşunun tespit edilemeyişi gibi hususlar müstensihlerden kaynaklanan eksikliklerdir. *Bunun yanında, aşağıda verilen kaynakların çoğunda, yukarıda değindiğimiz gibi, hadisler aynı lafızlarla değil de benzer ifadelerle geçmektedir.* Bu önemli hususun göz önünde bulundurulması gerekir:

Hadis	Ravisi	Kaynağı	Tespit ettiğimiz ravisi ve yeri
1	Hz. Ömer	<i>Buhârî, Muslim</i>	<i>Buhârî</i> : Hz. Ömer'den: Bed'u-Vahy, 1 (Rakam: 1); Eymân ve'n-Nuzûr, 23 (Rakam: 6689); Hiyel, 1 (Rakam: 6953) <i>Muslim</i> : Hz. Ömer'den: İmâre, 45 (Rakam: 155)
2	Muaz b.	<i>Buhârî, Muslim</i>	<i>Buhârî</i> : Muâz'dan: İlm, 49 (Rakam:

	Cebel		128); Cihād, 46 (Rakam: 2856); Libās, 101 (Rakam: 5967); İsti'zân, 30 (Rakam: 6267); Rikâk, 37 (Rakam: 6500); Tevhîd, 1 (Rakam: 7373) <i>Muslim</i> : Muâz'dan: İmân, 10 (Rakam: 48)
3	Semure b. Cundeb	<i>Ahmed b. Hanbel, Ebû Davud, Diyâ</i>	<i>Ebû Dâvûd</i> : Ebû Umâme'den: Sunne, 15 (Rakam: 4681). <i>Ahmed b. Hanbel</i> : Muâz b. Enes el-Cuheni'den: III/438 (Rakam: 15595); III/440 (Rakam: 15616)
4	Cabir	<i>Muslim</i>	<i>Buhârî</i> : Abdullah b. Amr'dan: İmân, 4 (Rakam: 10); Rikâk, 26 (Rakam: 6484); Ebû Musa'dan: İmân, 5 (Rakam: 11). <i>Muslim</i> : Câbir'den: İman, 14 (Rakam: 65)
5	Amr b. el-Âs, Ebû Hureyre	<i>Buhârî, Muslim</i>	<i>Buhârî</i> , Ebû Hureyre'den: İmân, 24 (Rakam: 33); Şehâdât, 28 (Rakam: 2682); Vesâyâ, 8 (Rakam: 2749); Edeb, 69 (Rakam: 6095). <i>Muslim</i> : Ebû Hureyre'den: İman, 25 (Rakam: 107-110)
6	Ebû Musa	<i>Muslim</i>	<i>Muslim</i> : Ebû Musa'dan: İman, 79 (Rakam: 293-5).
7	İbn Mesud	<i>Muslim</i>	<i>Muslim</i> : İbn Mesud'dan: İmân, 20 (Rakam: 80)
8	Ebû Abbas (İbn Abbas)	<i>Beyhakî</i>	<i>el-Munzirî, et-Terğîb ve't-Terhîb</i> : İbn Abbas'dan: I/80 (Rakam: 5. Munzirî, Beyhakî'nin rivayet ettiğini söyler) <i>et-Taberânî: el-Mu'cemu'l-Evsat</i> : Ebû Hureyre'den: VI/197 (Rakam: 5410)
9	Abdullah b. Ömer	<i>Buhârî, Muslim</i>	<i>Buhârî</i> : Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan: İlm, 34 (Rakam: 100). <i>Muslim</i> : Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan: İlm, 5 (Rakam: 13)
10	Ebû Malik el-Eş'arî	<i>Muslim</i>	<i>Muslim</i> : Ebû Malik el-Eş'arî'den: Tahâret, 1 (Rakam: 1).
11	Ebû Hureyre	<i>Muslim</i>	<i>Muslim</i> : Ebû Hureyre'den: Tahâret, 14 (Rakam: 41).
12	Ebû Hureyre	<i>Buhârî, Muslim</i>	<i>Buhârî</i> : Ebû Hureyre'den: Ezân, 36 (Rakam: 660); Zekât, 16 (Rakam: 1423); Rikâk, 24 (Rakam: 6479); Hudûd, 19 (Rakam: 6806) <i>Muslim</i> : Ebû Hureyre'den: Zekât, 30 (Rakam: 91)
13	Ebû Hureyre	<i>Muslim</i>	<i>Muslim</i> : Ebû Hureyre'den: Salât, 11 (Rakam: 38-40)
14	Ebû Hureyre	<i>Ahmed b. Hanbel, Muslim</i>	<i>Muslim</i> : Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan: Salât, 7 (Rakam: 11). Ebû Hureyre'den: Salât, 17 (Rakam: 70)

			<i>Ahmed b. Hanbel:</i> Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan: II/168 (Rakam: 6565). Ebû Hureyre'den: II/375 (Rakam: 8857); II/485 (Rakam: 10266). Enes'den: III/102 (Rakam: 11982)
15	Ebû Hureyre, Ebu'd-Derdâ		<i>Tirmizî:</i> Ebû'd-Derdâ'dan: Deavât, 6 (Rakam: 3377). <i>İbn Mâce:</i> Ebu'd-Derdâ'dan: Edeb, 52 (Rakam: 3790)
16	Ebû Hureyre	<i>Buhârî</i>	<i>Buhârî:</i> Ebû Musa'dan: Deavât, 66 (Rakam: 6407) <i>Muslim:</i> Ebû Musa'dan: Salâtul-Musâfirîn, 29 (Rakam: 211)
17	Ebû Hureyre	<i>Muslim, Ebû Davud, Nesâî</i>	<i>Nesâî:</i> Amr b. Abese'den: Mevâkîf, 35 (Rakam: 571) <i>Tirmizî:</i> Amr b. Abese'den: Deavât, 118 (Rakam: 3579). <i>Muslim</i> ve <i>Ebû Davud</i> 'da geçen rivayet ise secdeyle ilgilidir. Bkz. <i>Muslim:</i> Ebû Hureyre'den: Salât, 42 (Rakam: 215). <i>Ebû Davud:</i> Ebû Hureyre'den: Salât, 147 (Rakam: 875)
18	Ebû Musa, Hz. Aişe	<i>Taberânî</i>	<i>Buhârî:</i> Hz. Aişe'den: Libâs, 43 (Rakam: 5861) <i>Muslim:</i> Hz. Aişe'den: Salâtul-Musâfirîn, 30 (Rakam: 218). <i>Taberânî</i> 'de bulunamadı.
19	Ebû Musa, Aişe	<i>Muslim</i>	<i>Buhârî:</i> Ubâde b. es-Sâmit'ten: Rikâk, 41 (Rakam: 6507); Ebû Musa'dan: Rikâk, 41 (Rakam: 6508) <i>Muslim:</i> Ubâde b. es-Sâmit'ten: Zikr ve'd-Duâ, 5 (Rakam: 14, 18). Hz. Aişe'den: Zikr ve'd-Duâ, 5 (Rakam: 15-7).
20	Cabir	<i>Muslim</i>	<i>Muslim:</i> Câbir'den: Cenne, 19 (Rakam: 82).
21	Ebû Hureyre	<i>Deylemî</i>	<i>Muslim:</i> Ebû Hureyre'den: Savm, 30 (Rakam: 164). <i>Deylemî</i> 'de bulunamadık.
22	Ebû Hureyre	<i>Buhârî</i>	<i>Buhârî:</i> Ebû Hureyre'den: Fedâilul-Kur'an, 20 (Rakam: 2026); Tevhîd, 45 (Rakam: 7527). Abdullah b. Mesud'dan: İlm, 15 (Rakam: 73) Tevhîd, 45 (Rakam: 7529); Zekât, 5 (Rakam: 1409); Ahkâm, 3 (Rakam: 7141); İtisâm, 13 (Rakam: 7316). Abdullah b. Ömer'den: Fedâilul-Kur'an, 20 (Rakam: 2025); Tevhîd, 45 (Rakam: 7529). <i>Muslim:</i> Abdullah b. Ömer'den: Salâtul-Musâfirîn, 47 (Rakam: 266-7); Abdullah b. Mesud'dan: Salâtul-Musâfirîn, 47 (Rakam: 268)

23	Cabir, İbn Ömer	<i>Ahmed b. Hanbel, Ebû Davud, Nesâî, Mustedrek. Beyhakî Şuabu'l-Îmân, İbn Mâce, Tirmizî</i>	<i>Ahmed b. Hanbel:</i> Abdullah b. Amr'dan: II/192 (Rakam: 6796) <i>Ebû Dâvud:</i> Abdullah b. Amr'dan: Vitr, 20 (Rakam: 1464) <i>Nesâî, el-Kubrâ:</i> Abdullah b. Amr'dan: VI/22 (Rakam: 8056). <i>Hâkim, Mustedrek:</i> Abdullah b. Amr'dan: I/553 (Rakam: 2030) <i>Şuabu'l-Îmân:</i> Abdullah b. Amr'dan: II/347 (Rakam: 1999), II/391 (Rakam: 2157) <i>Tirmizî:</i> Abdullah b. Amr'dan: Fedâilu'l-Kur'an, 17 (Rakam: 2914)
24	Ebû Hureyre	<i>Muslim</i>	<i>Muslim:</i> Ebû Hureyre'den: Zekât, 19 (Rakam: 65)
25	Usâme b. Zeyd	<i>Buhârî, Muslim</i>	<i>Buhârî:</i> Usâme b. Zeyd'den: Nikah, 17 (Rakam: 5096). <i>Muslim:</i> Usâme b. Zeyd'den: Zikr ve'd-Duâ, 26 (Rakam: 97). Usâme b. Zeyd ve Saîd b. Zeyd'den: Zikr ve'd-Duâ, 26 (Rakam: 98)
26	Ebû Hureyre	<i>Muslim</i>	<i>Buhârî:</i> İbn Abbas'dan: Fiten, 2 (Rakam: 7053-4); Ahkâm, 4 (Rakam: 7143) <i>Muslim:</i> Ebû Hureyre'den: İmâret, 30 (Rakam: 53-4).
27	Ebû Umâme	<i>Ebû Davud</i>	<i>Ebû Dâvud:</i> Ebû Umâme'den: Tereccul, 1 (Rakam: 4161).
28	Ebû Hureyre	<i>Muslim</i>	<i>Buhârî:</i> Şureyh el-Huzâî'den: Rikâk, 23 (Rakam: 6476). <i>Muslim:</i> Ebû Hureyre'den: İman, 19 (Rakam: 75-6). Ebû Şureyh el-Huzâî'den: İman, 19 (Rakam: 77)
29	Ebû Hureyre	<i>Buhârî</i>	<i>Buhârî:</i> Ebû Şureyh'den: Edeb, 29 (Rakam: 6016). <i>Muslim:</i> Ebû Hureyre'den: İman, 18 (Rakam: 73)
30	Hiz. Aişe	<i>Buhârî, Muslim</i>	<i>Buhârî, Hiz. Aişe'den:</i> Enbiyâ, 2 (Rakam: 3336) <i>Muslim:</i> Ebû Hureyre'den: Birr ve's-Sıla, 49 (Rakam: 159-160)
31	Hiz. Aişe	<i>Muslim</i>	<i>Buhârî:</i> Hiz. Aişe'den: İstîtâbetu'l-Murteddîn, 4 (Rakam: 6927) <i>Muslim:</i> Hiz. Aişe'den: Birr ve's-Sıla, 23 (Rakam: 77).
32	Abdullah b. Ömer, Enes	<i>Buhârî, Beyhakî Şuabu'l-Îmân</i>	<i>Buhârî:</i> Abdullah b. Ömer'den: Mezâlim, 8 (Rakam: 2447) <i>Muslim:</i> Cabir b. Abdillâh'dan: Birr, 15 (56). <i>Şuabu'l-Îmân:</i> Abdullah b. Amr'dan: VI/46 (Rakam: 7458); VII/425 (Rakam: 10834). Abdullah b. Ömer'den: VI/47

			(Rakam: 7459). Cabir b. Abdullah'dan: VII/424 (Rakam: 10832)
33	Abdullah b. Ömer	<i>Buhârî</i>	<i>Buhârî</i> : Abdullah b. Ömer'den: Rikâk, 3 (Rakam: 6416) <i>Tirmizî</i> : Abdullah b. Ömer'den: Zuhd, 25 (Rakam: 2333)
34	Ebû Hureyre	<i>Muslim</i>	<i>Muslim</i> : Ebû Hureyre'den: Birr ve's-Sıla, 40 (Rakam: 138); Cenne, 13 (Rakam:48).
35			<i>Sehâvî, Mekâsîd</i> , s. 96 (Rakam: 188); <i>Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ</i> , I/203 (Rakam: 614). (Ravisi geçmiyor).
36	Ebû Hureyre	<i>Buhârî, Muslim</i>	<i>Buhârî</i> : Ebû Hureyre'den: Tevhîd, 15 (Rakam: 7405) <i>Muslim</i> : Ebû Hureyre'den: Zikr, 1 (Rakam: 2); Zikr, 6 (Rakam: 21); Tevbe, 1 (Rakam: 1)
37	Ebû Zer	<i>Muslim</i>	<i>Muslim</i> : Ebû Zer'den: Birr ve's-Sıla, 15 (Rakam: 55).
38			<i>Sadreddin Konevi, Kırk Hadis</i> , s. 86-87; <i>Âlûsî, Râhu'l-Meânî</i> , II/72 (Ravisi geçmiyor).
39	Ebû Hureyre	<i>Buhârî, Muslim</i>	<i>Buhârî</i> : Ebû Hureyre'den: Bed'u'l-Halk, 8 (Rakam: 3244); Tefsîr, Süretu's-Secde, 1 (Rakam: 4779-80); Tevhîd, 35 (Rakam: 8498). <i>Muslim</i> : Ebû Hureyre'den: Cennet, (Rakam: 2-4). Sehl b. Sa'd es-Sâidî'den: Cenne, (Rakam: 5)
40	Ebû Hureyre	<i>Muslim</i>	<i>Muslim</i> : Ebû Hureyre'den: Cennet, 4 (Rakam: 12)

Bu kaynaklara bakıldığında Hâmid-i Velî'nin kullandığı rivayetlerin çok büyük kısmının güvenilir kaynaklarda geçen hadisler olduğu izlenimi edinilir. Ancak daha önce belirttiğimiz gibi, hadislerin kaynaklarını yazan Hâmid-i Velî değildir, daha sonra eserin istinsahını yapanlardır. Bundan dolayıdır ki verilen kaynakların büyük çoğunluğunda hadisler aynı lafızla değil benzer ifadelerle yani manayla rivayet edilmiştir. Dolayısıyla söz konusu kaynakların büyük çoğunluğuna baktığımız zaman hadislerin bu eserlerde lafızlarla değil de benzer ifadelerle rivayet edildiklerini görürüz. Bu da Hâmid-i Velî'nin hadisleri alırken direk olarak *Kütüb-i Sitte* gibi birinci derece eserleri kullanmadığı veya -uzak bir ihtimal olarak- hadisleri harmanladığı sonucunu doğurmaktadır.

H-KIRK HADİS VE ŞERHLERİNİN TERCÜMESİ:

Aşağıda tam metin tercümesini vereceğimiz Hâmid-i Velî'nin zikrettiği hadisler ile bunlara getirdiği yorumlara geçmeden önce iki hususu açıklamak gerekmektedir:

Hadislerin Arapçaları Hâmid-i Velî'nin zikrettiği metinlerdir. Biz bu metinleri aynı ifadelerle hadis kitaplarında taradık. Bazen hadisin bir parçasını

bir yerde, geri kalanını da başka bir yerde bulduk. Amacımız hadisin birebir metninin kaynağını tespit etmek olduğundan, aynı lafızla geçtiği yeri bulduğumuzda farklı lafızlarla geçtiği yerlere değinmedik. Bunlar için yukarıda tabloya bakılabilir. Nüşhalar arasında farklılıklar söz konusu olduğunda da bunlara dipnotlarda değindik.

1.Hadis:

إنما الأعمال بالنيات²⁰ وإنما لامرئ ما نوى فمن كانت هجرته إلى الله وإلى رسوله فهجرته إلى الله وإلى رسوله ومن كانت هجرته إلى دنيا يصيبها أو امرأة يتزوجها فهجرته إلى ما هاجر إليه²¹

"Ameller niyetlere göredir. Herkese niyet ettiği şey vardır. Öyleyse kimin hicreti Allah'a ve Râsûl'üne ise, onun hicreti Allah ve Râsûl'ünedir. Kimin hicreti de elde edeceği bir dünyalığa veya nikâhlanacağı bir kadına ise, onun hicreti de o hicret ettiği şeyedir."

Hisse: "Bütün din ve dünyevî işlerinde halis bir niyete sahip olan kimse iki cihan saadetine nail olur."

2.Hadis:

عن معاذ رضي الله عنه: كنت ردف النبي صلى الله عليه وسلم على حمار²² ليس بيني وبينه إلا مؤخرة الرحل²³ فقال يا معاذ هل تدري ما حق الله على عباده²⁴ وما حق العباد على الله؟ قلت الله ورسوله أعلم. قال فإن حق الله على العباد أن يعبدوه ولا يشركوا به شيئاً²⁵ وحق العباد على الله أن لا يعذب من لا يشرك به شيئاً. فقلت يا رسول الله أفلا أبشر به الناس؟ قال لا فيتكلوا²⁶

"Muaz (r.a) anlatıyor: Merkep üzerinde Hz. Peygamber'in terkinde idim. Aramızda sadece semerin ardındaki çıkıntı vardı. Bana "Ey Muaz! Allah'ın kulları üzerindeki haklarıyla, kulların Allah üzerindeki haklarının ne olduğunu biliyor musun?" diye sordu. Dedim ki: "Allah ve O'nun elçisi daha iyi bilir." Bunun üzerine Hz. Peygamber bana; "Allah'ın kulları üzerindeki hakkı, kulların O'na itaat etmeleri ve başka hiç bir şeyi ortak koşmalarıdır. Kulların Allah üzerindeki hakkı ise, kendisine hiçbir şeyi şirk koşmayanlara azap etmemesidir." Bunun üzerine "Ey Allah'ın elçisi! Bunu insanlara müjdeleyeyim mi?" diye sordum. Peygamber (s.a.v) bana, "Hayır, o zaman (buna güvenip) tembellik ederler." buyurdular.

²⁰ Hadisi buradaki haliyle tek metin olarak bulamadık. Buraya kadar olan kısım: *Buhârî*, Bed'u'l-Vahy, 1 (Rakam: 1).

²¹ İkinci kısım: *Beyhâkî*, II/14 (Rakam: 2254).

²² Hadisi buradaki haliyle tek metin olarak bulamadık. Buraya kadar olan kısım: *Buhârî*, Cihâd, 46 (Rakam: 2856). Rivayetlerde Muâz'ın adından sonra yer alan "قال" ifadesi üzerinde çalıştığımız nüshalarda yer almamaktadır.

²³ İkinci kısım: *Muslim*, İmân, 10 (Rakam: 48).

²⁴ Üçüncü kısım: *Buhârî*, Libâs, 101 (Rakam: 5967).

²⁵ Dördüncü kısım: *İbn Mâce*, Zuhd, 35 (Rakam: 4296).

²⁶ Beşinci kısım: Sonunda yer alan لا dan sonra تبشروهم ziyadesiyle: *Buhârî*, Cihâd, 46 (Rakam: 2856).

Hisse: "Bütün emirlerine yapışmak suretiyle Allah'a hakkıyla kulluk eden, yasaklarının tamamından kaçınan, aşıkâr-gizli hiçbir şirk çeşidiyle O'na şirk koşmayan kimsenin kalbini Allah kâmil imana ulaştırır, dalâlet ve tuğyândan kurtarır."

3.Hadis:

من أحب الله وأبغض الله وأعطى الله ومنع الله فقد استكمل الإيمان²⁷

"Allah için seven, Allah için buğzeden, verdiği Allah rızası için veren, vermediğini Allah rızası için vermeyen kişi, imanını kemâle erdirmiştir."

Hisse: "Allah'ın hakkını her hâlükârda nefsi hazlara tercih etmek imanın kemâlatındandır."

4.Hadis:

المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده والمؤمن من أمانه الناس على دمانهم وأموالهم²⁸
والمجاهد من جاهد نفسه في طاعة الله والمهاجر من هاجر الخطايا والذنوب²⁹

"Müslüman, diğer müslümanların elinden ve dilinden emin oldukları kimsedir. Mümin, insanların kanları ve mallarını kendisine karşı emniyette bildikleri kişidir. Mücahid, Allah'a ibadet etmek hususunda nefsiyle mücadele edendir. Muhâcir de, hatalardan ve günahlardan uzaklaşandır."

Hisse: "Hz. Peygamber (s.a.v), "Allah katında din, İslam'dır"³⁰ ayetiyle işaret edilen hakiki İslam'ın, Dâru's-Selâm'a (Emniyet Yurdu'na: Cennet'e) giriş olduğuna işaret etmektedir. Bu yurda giren kişi emniyette olur. Ancak mümin bu yurda selâm (güvenilir) sıfatına sahip olduğunda girer ve diğer müslümanlar onun her türlü eziyetinden emin olurlar. Hakiki iman, hakiki cihad ve hakiki hicret de aynı şekilde gerçekleşir. Buna dikkat et."

5.Hadis:

آية المنافق ثلاث³¹ وإن صام و صلى و زعم أنه مسلم إذا حدث كذب و إذا وعد أخلف و إذا
اتتمن خان³²

²⁷ *Ebû Dâvûd*, Sunne, 15 (Rakam: 4681).

²⁸ Hadisi buradaki haliyle tek metin olarak bulamadık. Buraya kadar olan kısım: *Tirmizî*, İmân, 12 (Rakam: 2627).

²⁹ İkinci kısım: Ahmed b. Hanbel, *Musned*, VI/21 (Rakam: 23951). Ulaşabildiğimiz kaynakların büyük kısmında هاجر ifadesi هجر şeklindedir. Ancak İbn Hibbân'da هاجر diye geçmektedir. Bkz. İbn Balaban, Alâuddîn el-Fârisî, *el-İhsân fî Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, hzr. Şuayb el-Arnâvut, Beyrut-1991, I/467 (Rakam: 230), II/264 (Rakam: 510). Bununla birlikte هجر den sonrasının da rivayetlerde farklılık arz ettiğini belirtelim. Bkz. *Buhârî*, İmân, 4 (Rakam: 10).

³⁰ Âl-i İmrân 3, 19.

³¹ Hadisi buradaki haliyle tek metin olarak bulamadık. Buraya kadar olan kısım: *Buhârî*, İmân, 24 (Rakam: 33).

"Münafığın alameti üçtür. (Kişi) oruç tutup namaz kılsa ve Müslüman olduğunu iddia etse bile: Konuştuğu zaman yalan söyler, söz verince yerine getirmez, emanete de hıyanet eder."

Hisse: "Kişinin önceki döneminde Allah'a vermiş olduğu "belâ" sözünde durduğunun alameti, doğru sözlü olması, verdiği vaatleri yerine getirmesi ve bütün hallerinde kendisine emanet edilen şeylerde emin olmasıdır. Kim de Allah'a verdiği sözü bozar ve kendisinde bu üç eksiklik görünürse, o gerçekten bir münafıktır. Bundan sakın."

6.Hadis:

عن أبي موسى رضي الله عنه³³ قال قام فينا رسول الله صلى الله عليه وسلم بخمس كلمات . فقال إن الله لا ينام . ولا ينبغي له أن ينام . يخفض القسط ويرفعه . يرفع إليه عمل الليل قبل عمل النهار وعمل النهار قبل عمل الليل . حجابہ النور . لو كشفه لأحرقت سبحات وجهه ما انتهى إليه بصره من الخلق³⁴

"Ebû Musa radiyallahu anh'dan: Rasûlullah aramızda ayağa kalkıp şu beş hususu söyledi: Allah Teâlâ uyumaz. Zaten uyku onun şanına layık değildir. Kullarının maddi-manevi durumlarında (sürekli) değişiklikler yapar. Gündüz amelinden önce gece amelleri, gece amelinden önce de gündüz amelleri Allah'a yükseltilir. O'nun görülmesini engelleyen nurdur. Eğer perdeyi açsaydı, celal ve cemali, O'nun gördüğü bütün mahlûkatını yakardı."

Hisse: "Burada Allah'ın ahlakıyla ahlâklanmaya işaret vardır. Hz. Muhammed (s.a.v) sanki lisan-ı hal ile mümine diyor ki: "Gaflet uykusundan uyan, hesaba çekilmeden önce nefsini hesaba çek. Her vaktini Allah'a taata harcamak suretiyle değerlidir. Böyle yaparsan, Allah senden beşeriyetinin karanlık perdelerini kaldırır, enâniyetini yakar ve kerîm olan zâtının nuru sana tecelli eder."

7.Hadis:

ما من نبي بعثه الله في أمته³⁵ قبلي إلا كان له حواريون وأصحاب يأخذون بسنته ويقتدون بأمره ثم إنها تخلف من بعدهم خلوف يقولون ما لا يفعلون ويفعلون ما لا يؤمرون فمن جاهدكم بیده فهو مؤمن³⁶ و من جاهدكم بلسانه فهو مؤمن و من جاهدكم بقلبه فهو مؤمن ليس وراء ذلك من الإيمان حبة خردل³⁷

³² İkinci kısım: Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*, hzr. Muhammed es-Saîd b. Besyonî Zağlöl, Beyrut-1990, IV/320 (Rakam: 5253).

³³ Her üç nüshada bulunan الله عنه رضي ifadesi rivayette yer almamaktadır.

³⁴ *İbn Mâce*, Mukaddime, 13 (Rakam: 195). Hadisin sonundaki ifade *İbn Mâce*'de, B ve C nüshasında خلقه şeklindedir. Hadis *İbn Mâce*'deki haliyle *Muslim*'de de geçmektedir ancak إن الله ibaresi *Muslim*'de و جل إن الله عز و جل şeklindedir. Bkz. İman, 79 (Rakam: 293).

³⁵ Hadisi buradaki haliyle tek metin olarak bulamadık. Buraya kadar olan kısım: Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*, VI/86 (Rakam: 7560).

³⁶ İkinci kısım: *Muslim*, İmân, 20 (Rakam: 80). *Muslim*'de إلا كان له ifadesinden sonra من أمته ilavesi var.

³⁷ Üçüncü kısım: Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*, VI/86 (Rakam: 7560).

"Benden önce Allah'ın ümmetine gönderdiği her peygamberin, sünnetine tabi olan, emirlerine uyan havarileri ve arkadaşları vardı. Fakat onların arkasından daima, yapmadıklarını söyleyen, emrolunmadıkları şeyleri yapan kötü nesiller ortaya çıkmıştır. İşte böylesi kimselere karşı eli ile mücadele eden kişi mümindir. Onlara dili ile karşı koyan mümindir. Bu kimselere karşı kalbiyle mücadele eden kimse de mümindir. Bunun ötesindekilerin kalbinde ise, hardal tanesi kadar iman yoktur."

Hisse: "Hadiste, ihlas makamına ancak söz-fiil ve hâlde sünnete uyularak ulaşılabileceğine işaret vardır. Hâli iddiasını yalanlayan kimse gizli şirk-le müşriktir. Allah bizi bundan korusun."

8.Hadis:

من تمسك بستتي عند فساد أمتي فله أجر مائة شهيد³⁸

"Ümmetimin fesada düştüğü zaman sünnetime sarılana, yüz şehit sevabı vardır."

Hisse: "Hz. Peygamber (s.a.v), ümmetinden tavsiyelerine uyanlara, ahir zamanda fitneler ortaya çıktığı zaman, bütün işlerinde sünnetlerine yapışmak suretiyle nefs-i emmâre ile mücadele etmelerini tavsiye etmektedir. Düşmanların en büyüğü ile savaşıyor kimse ise Allah katında sevap açısından en büyük şehittir."

9.Hadis:

إن الله لا يقبض العلم انتزاعا ينتزعه من العباد ولكن يقبض العلم بقبض العلماء حتى إذا لم يبق عالما اتخذ الناس رؤوسا جهالا ففسلوا فأفتوا بغير علم فضلوا وأضلوا³⁹

"Allah ilmi, insanlardan zorla söküp almaz. Fakat ilmi, ulemayı almakla kaldırır. Nihayet tek bir âlim kalmayınca halk cahilleri kendine reis yapar. Bunlara meseleler sorulur, onlar da ilimsiz fetva verirler. Böylece, hem kendileri saparlar, hem de başkalarını dalâlete atarlar."

Hisse: "Ahir zamanda ilmin ve Kur'an'ın kulların arasından kalkması, Kur'an lafzının ve dinî ilimlerin metinlerinin unutulmasıyla olmayacaktır. Bilakis, Hz. Ömer'in dediği gibi, zaman bozulunca kıl-u kâl çoğalacak ve nutuklar ortalığı kaplayacaktır. Dolayısıyla, ilmin kaldırılması, Allah'ı bilen, ilimde derinleşmiş, sözleri-fiilleri ve halleri Rasûlullah'ın sünnetine uyan alimlerin alınmasıyla olacaktır. Geriye, Allah Teâlâ'nın haklarında "yapma-

³⁸ İbn Adiy, Ebû Ahmed el-Curcânî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, hzr. Suheyl Zekkâr, Yahya Muhtâr Gazzâvî, Beyrut-1988, II/327; el-Munzirî, Ebû Muhammed Zekiyyuddî, *et-Terğîb ve't-Terhîb*, hzr. Mustafa Muhammed Ammâre, I-IV, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut-Tsz., I/80; el-Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, *Silsiletu'l-Ehâdisi'd-Daîfe ve'l-Mevdûa ve Eseruha's-Seyyiu fi'l-Umme*, Riyad-1988, I/333 (Son derece zayıf olduğunu belirtir). Benzer bir hadis için bkz. et-Taberânî, Suleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, hzr. Mahmûd et-Tahhân, Riyad-1995, VI/197 (Rakam: 5410).

³⁹ *Buhârî*, İlm, 34 (Rakam: 100).

dığınız şeyleri niçin söylersiniz"⁴⁰ diye bahsettiği ve cahiller konumuna inmiş kişiler kalacaktır."

10.Hadis:

الطهور شطر الإيمان والحمد لله تملأ الميزان وسبحان الله والحمد لله⁴¹ يملآن أو يملأ⁴² ما بين السماء والأرض والصلاة نور والصدقة برهان والصبر ضياء والقرآن حجة لك أو عليك كل الناس يغدو⁴³ فبأبع نفسه فمعتقها أو موبقها⁴⁴

"Temizlik imanın yarısıdır. Elhamdülillah mizanı doldurur. Sübhânellah velhamdülillah gökle yer arasını doldururlar veya doldurur. Namaz nurdur; sadaka delildir; sabır ışıktır; Kur'an da senin ya lehine ya aleyhine bir hüccettir. Her insan çalışıp kendi nefsinı satar. Kimisi kendini (taatla Allah'a satarak azaptan) kurtarır, kimisi de helak eder."

Hisse: "Hz. Peygamber saliki, iman iddiasının iki şeyi yapmadan gerçekleşmeyeceği hususunda uyardı: Tahliye (تخليّة: boşaltıp temizleme) ve tahliye (تحليّة: süslemek). Aleyhisselâm'ın "temizlik imanın yarısıdır" sözü Tahliye Makam'ına, hadisin geri kalanı da Tahliye Makamı'na işaretler. Kim kalbinin evini ve kalıbını tabii kirliler ve çirkin davranışlardan temizler, oraya tahmîd ve tesbîh türünden manevi sofraları kurar, Allah'ın sapaşğlam ipine yapışarak namaz ve sabır kandillerini yakarsa, Allah onun sevap kefesini doldurur, şehvetine köle olmaktan kurtarıp azad eder. Delil getirmeyenin ise davası ispat olmaz, hüsrana uğrayıp helak olur."

11.Hadis:

ألا أخبركم بما يمحو الله به الخطايا ويرفع به الدرجات إسباغ الوضوء على المكاره وكثرة الخطا إلى المساجد وانتظار الصلاة بعد الصلاة فذلكم الرباط فذلكم الرباط فذلكم الرباط⁴⁵

"Allah Teâlâ'nın günahları neyle yok edeceğini, dereceleri neyle yükselteceğini sizlere haber vereyim mi? Zahmetine rağmen abdesti tam almak, mescide çok adım atmak, namazdan sonra diğer namazı beklemek. İşte hak yolunda daimi cihad budur."

Hisse: "Aleyhisselâm, kalbî ve rûhî yüce makamlara ulaşmanın zahiri ve batınî tam temizliğe bağlı olduğu hususunda sâlikin dikkatini çekmiştir. Sanki aleyhisselâm muhibbin gönlüne işaret ederek buyuruyor ki: Bedenini şer'î temizlikle pisliklerden temizle. Nefsini, sorumlulukların güçlüğüne katlanmaya zorla. Kalbini de başka şeylere takılmaktan kaynaklanan kirlenmişlikten temizle. İhlaşlı bir şekilde, vakitlerine dikkat ederek namazlarına

⁴⁰ Saff 61, 2.

⁴¹ Hadisi buradaki haliyle tek metin olarak bulamadık. Buraya kadar olan kısım: *Muslim*, Taharet, 1 (Rakam: 1).

⁴² İkinci kısım: *Muslim*'de şu şekilde: تملآن أو تملأ

⁴³ Üçüncü kısım: Ahmed b. Hanbel, *Musned*, V/343 (Rakam: 22903).

⁴⁴ Dördüncü kısım: *Muslim*, Taharet, 1 (Rakam: 1).

⁴⁵ *Nesâî*, Tahâret, 107 (Rakam: 143).

devam et. İbadet yoluna koş ki Allah Teâlâ'nın haklarında şöyle buyurduklarından olsun: "Ey iman edenler! Sabredin; (Düşman karşısında) sebat gösterin; (cihad için) hazırlıklı ve uyanık bulunun ve Allah'tan korkun ki başarıya erişebilirsiniz."⁴⁶

12.Hadis:

سبعة يظلمهم الله في ظله يوم لا ظل إلا ظله إمام عادل وشاب نشأ في عبادة الله ورجل قلبه معلق⁴⁷ بالمساجد ورجلان تحابا في الله اجتمعا عليه وتفرقا عليه ورجل⁴⁸ ذكر الله خاليا ففاضت عيناه ورجل دعتة⁴⁹ ورجل دعتة امرأة ذات حسب وجمال فقال إني أخاف الله⁵⁰ رب العالمين⁵¹ ورجل تصدق بصدقة فأخفاها حتى لا⁵² يعلم شماله ما ينفق يمينه⁵³

"Allah, kendi rahmet gölgesinden başka bir gölgenin bulunmadığı kıyamet gününde şu yedi kişiyi rahmet gölgesi altına alır: 1-Adaletten ayrılmayan idareci. 2-Allah'a ibadetle yetişen bir genç. 3-Kalbi mescidlere bağlı kişi. 4-Allah rızasını kazanmak için birbirlerini seven, onun için bir yere gelen; onun için birbirinden ayrılan iki kimse. 5-Yalnız başına iken Allah'ı anıp gözleri yaşaran insan. 6-Kendisini mevkii sahibi, güzel bir kadın (fenâliğe) davet ettiğinde "ben alemlerin rabbi Allah'tan korkarım" diyen kişi. 7-Sağ elinin verdiğini, sol eli bilmeyecek derecede gizli sadaka veren kimse."

Hisse: "Hz. Peygamber, Allah'ın rahmeti ile gölgelenmenin bu guruplara mahsus olduğuna işaret etmiştir. Çünkü bu kişiler Allah'ın lütfunun ve rahmetinin görüldüğü yerlerdir. İdaresi altında bulunanları adalet gölgesiyle gölgelendiren, bütün ömrü boyunca Allah'a ibadet himayesinde nefsinin koruyan, kalbini Allah'ın evine (mescidlere) bağlayan, ruhunu Allah'ın sevgisi koruluğunda koruyan, Allah zikriyle gönlünü örten, Hafâ Makamı'nda Allah'ın cemali dışında bir güzelliğe meyletmekten kaçınan, Ahfâ Makamı'nda kendisini Hakikî Varlık yoluna tasadduk eden kimseyi Allah rahmetinin gölgesinde gölgelendirir."

13.Hadis:

⁴⁶ Âl-i İmrân 3, 200.

⁴⁷ Hadisi buradaki haliyle ve tertibiyle tek metin olarak bulamadık. Buraya kadar olan kısım: *Muvatta'*, Şi'r, 5 (Rakam: 14).

⁴⁸ İkinci kısım: *Buhârî*, Ezân, 36 (Rakam: 660).

⁴⁹ Üçüncü kısım: *Muvatta'*, Şi'r, 5 (Rakam: 14).

⁵⁰ Dördüncü kısım: *Tirmizi*, Zuhd, 53 (Rakam: 2391).

⁵¹ Beşinci kısım: et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, X/63 (Rakam: 9127). B ve C nüshasında *رب العالمين* kısmı hadisin şerhi olarak kabul edilmiştir.

⁵² Altıncı kısım: Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, III/243 (Rakam: 3439)

⁵³ Yedinci kısım: İbn Huzeyme, Muhammed b. İshâk en-Neysâbüri, *Sahîhu İbn Huzeyme*, hzr. Muhammed Mustafa el-A'zamî, Beyrut-1992, I/186 (Rakam: 358). Ayrıca bkz. Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, VI/11 (Rakam: 7357).

قسمت الصلاة بيني وبين عبدي نصفين⁵⁴ نصف لي ونصف لعبدي⁵⁵ ولعبدي ما سأل فإذا قال العبد الحمد لله رب العالمين قال الله تعالى⁵⁶ حمدني عبدي وإذا قال الرحمن الرحيم قال الله تعالى أنتى علي عبدي وإذا قال مالك يوم الدين قال⁵⁷ الله تعالى⁵⁸ مجدني عبدي فإذا قال إياك نعبد وإياك نستعين قال هذا بيني وبين عبدي ولعبدي ما سأل فإذا قال اهدنا الصراط المستقيم صراط الذين أنعمت عليهم غير المغضوب عليهم ولا الضالين قال هذا لعبدي ولعبدي ما سأل⁵⁹

"(Allah Teâlâ) "namazı kulumla aramda ikiye taksim ettim. Yarısı bana, yarısı da kulumadır. Kuluma dilediği verilecektir" (buyurmuştur). Bir kul namazda "Bütün hamd ve senâ âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur" dediği zaman, Allah Teâlâ "Kulum bana hamd etti" buyurur. Kul "O, rahman ve rahîmdir" dediğinde, "Kulum bana sena etti, buyurur. Kul "Hesap ve ceza gününün hakimidir" dediğinde, Allah Teâlâ "kulum beni ta'zim etti" buyurur. Kul: "Biz yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz" deyince, "Bu iş benimle kulum arasındadır (ibadet bana, yardım da kuluma aittir, kulumun istediği verilecektir) buyurur. "Bizi dosdoğru yola ilet, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna, gazaba uğrayanların ve sapıklarınkine değil" dediğinde de: "Bu dilek kula aittir. Ona istediği verilecektir", buyurur."

Hisse: "İnsan, kulluk makamında ciddiyetle durur ve ihlastan üzerine düşen görevi her hâlükârda Allah'a hamdederek yerine getirir, Allah Teâlâ'nın kendi zatını övdüğü gibi ona hulûs-u kalple senada bulunur, hamd, senâ ve övmenin içinde gark olarak Allah'ı yüceltir ve de tüm bunların hepsinde Allah'tan yardım dilerse, bu onu orta yol olan Ehadiyete götürür. Ki, ruhlar ve bedenler için başlangıç amelleri ile sülûkun sonu bu yoldan geçmektedir. Ve yine bu yolla, (ayette) her şeyin rabbi olan Allah'dan (bizi) hazır et tarzında dua edilen, gadab ve kahrın karışmasından uzak saf ve mutlak rıza makamı elde edilir."

14.Hadis:

من صلى علي صلاة صلى الله عليه عشرا وحطت عنه عشر خطيئات ورفعت له عشر درجات⁶⁰

⁵⁴ Hadisi buradaki haliyle tek metin olarak bulamadık. Buraya kadar olan kısım: *Muslim*, Salât, 11 (Rakam: 38-40). نصفين ifadesi C nüshasında yok.

⁵⁵ İkinci kısım rivayetlerde şu şekilde geçmektedir: فنصفها لي ونصفها لعبدي Bkz. *Muslim*, Salât, 11 (Rakam: 40); *Ebû Davud*, Salât, 132 (Rakam: 821).

⁵⁶ C nüshasında تعالى yok.

⁵⁷ Üçüncü kısım: *Muslim*, Salât, 11 (Rakam: 38).

⁵⁸ Dördüncü kısım: Buradaki haliyle bulamadık. Örneğin Ebû Davud'da عز وجل şeklinde geçmektedir. Salât, 132 (Rakam: 821). B ve C nüshasında ise sadece lafzatullah geçmektedir.

⁵⁹ Beşinci kısım: *Muslim*, Salât, 11 (Rakam: 38).

⁶⁰ Hadisi aynı lafızlarla bulamadık. Örneğin *Nesâî*'de (Sehv, 56 (Rakam: 1296) şöyledir: من صلى علي صلاة واحدة صلى الله عليه عشر صلوات وحطت عنه عشر خطيئات ورفعت له عشر درجات Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, II/210 (Rakam: 1554).

"Bir kimse bana bir salât-ı şerife getirirse, Cenab-ı Allah ona on kere rahmet eder, on günahı düşürülür ve on da derece verilir."

Hisse: "Hadiste Yüce Ehadiyet'ten ilahî feyzin Rûh-i Muhammedî vasıtasıyla ulaşacağına işaret vardır. Çünkü Hz. Peygamber ezeli ve ebedi olarak Kutbu'l-aktâb'dır. Bu durumda talibe gerekli olan Yüce Efendisiyle münasebeti ona salât etmek ve sünnetlerine yapışmak suretiyle sağlamaktır. Salât ile ona yaklaşan kimseye, Hz. Peygamber'e tabi olması nedeniyle on rahmet gelir. Ayrıca kendisiyle Hak arasındaki on perde kaldırılır, Allah'a yaklaşma derecelerinden on derece yükselir."

15.Hadis:

ألا أنبئكم بخير أعمالكم وأزكاها عند مليككم وأرفعها في درجاتكم وخير لكم من إنفاق الذهب والورق وخير لكم من أن تلقوا عدوكم فتضربوا أعناقهم ويضربوا أعناقكم؟ قالوا بلى قال ذكر الله⁶¹

"Size amellerinizin en hayırlısını, malikiniz (Allah) katında en çok beğenilen, (cennetteki) derecelerinizi en çok yükselten, altın ve gümüşü (Allah yolunda) vermekten size daha sevaplı olan ve düşmanınıza rastlayıp da boyunlarınızı vurmanız (gazi olmanız) ile düşmanınızın sizin boyunlarınızı vurmasından (şehit edilmenizden) daha faziletlî olan işi haber vereyim mi? O şey, Allah'ı zikretmektir."

Hisse: "Allah Teâlâ'ya yaklaşırann yolların en yakını, kulun gerek maddî ve gerekse bedeni ibadet türlerinden Allah'a yaklaşabileceği en evlâ yol, Allah Teâlâ'yı zikretmektir. Gerek dille ve gerekse tüm cismânî ve rûhî güçleriyle zikir yolunu seçen kişi en yüksek maksada erişir ve tevhidin en yüksek mertebesine ulaşır."

16.Hadis:

مثل الذي يذكر والذي لا يذكر كمثل الحي والميت⁶²

"Zikreden kimse ile zikretmeyen kişi, diri ile ölü gibidir."

Hisse: "Hadiste, Hayy ve Kayyûm olan Allah'ın zatı ile hakiki var oluşun; salikin zatı, sıfatı ve fiilleriyle O'nda fenâ olmasıyla gerçekleşeceğine işaret vardır. Her kim tüm söz, fiil, hal, zat ve sıfatlarından soyutlanarak Allah'ın zikrinde fenâ (yok) olursa, Allah Teâlâ, kaldırabileceği miktardaki fiil, sıfat ve zatının tecellileriyle onu ihya eder."

17.Hadis:

أقرب ما يكون الرب من العبد في جوف الليل الآخر فإن استطعت أن تكون ممن يذكر الله في تلك الساعة⁶³ فكن⁶⁴

⁶¹ *Tirmizî*, Deavât, 6 (Rakam: 3377).

⁶² Hadis *Buhârî*'de şu şekildedir: مثل الذي يذكر ربه والذي لا يذكر ربه كمثل الحي والميت Deavât, 66 (Rakam: 6407). Allah'ın zikredildiği ev ile zikredilmeyen evin durumu olarak: *Muslim*, Salâtu'l-Musâfirîn, 29 (Rakam: 211).

⁶³ C nüshasında الساعات şeklinde.

"Rabbin kula en yakın olduğu vakit, gecenin son kısmındadır. O saatte Allah'ı zikredenlerden olmaya gücün yeterse, öyle ol."

Hisse: "Allah Teâlâ'ya kemâl-i kurbiyet, tüm bedeni meşguliyetlerden halvette bulunduğu zaman gerçekleşir. Tefrika ehlinin halveti havâssı mahsûsattan uzaklaştırmasıyla mümkün olur. Bunun zamanı da gecenin son kısmıdır. Zaman ve mekana ait uzaklık perdeleri dürlür, ezel ebed ile birleşir, kul için de varlık kalmazsa, bu durumda kul ile Allah arasında yakınlık ve uzaklık söz konusu olmaz."

18.Hadis:

أحب الأعمال إلى الله أدومها وإن قل⁶⁵

"Allah katında amellerin en faziletlisi, az da olsa devamlı yapılındır."

Hisse: "Hadiste, talibin amelleri devamlı yapmasına irşad vardır. Çünkü devam eden kararlılık göstermiş olur. Sebat eden ise bunun faydasını görür.."

19.Hadis:

من أحب لقاء الله أحب الله لقاءه ومن كره لقاء الله كره لقاءه⁶⁶

"Kim Allah'a kavuşmayı arzularsa, Allah da ona kavuşmayı arzular. Kim de Allah'a kavuşmaktan hoşlanmazsa, Allah da ona kavuşmaktan hoşlanmaz."

Hisse: "Aleyhisselam ölüm gelmeden önce ona hazırlanmaya teşvik etmişlerdir. Çünkü muhabbet arzulattırır. Arzu ise vuslata götüren esbabı elde etmeye yani hazırlanmaya sevk eder. Hazırlık ise, müminler için zahiri ibadetler, arifler için kalbî muameleler, muvahhidler için de fenâ fillahla gerçekleşir. Her ölüm için tabii ve irâdî bir hazırlık vardır."

20.Hadis:

لا يموتن أحدكم إلا وهو يحسن الظن بالله تعالى⁶⁷

"Hiçbiriniz, Allah'tan lütuf beklentisi içinde olmaksızın ölmesin."

Hisse: "Hadiste, Allah Teâlâ'nın "Allah sana nasıl ihsan ettiyse, sen de öyle iyilik et"⁶⁸ kavlinde işaret edilen ihsana işaret vardır. Allah Teâlâ'nın kula ihsanı, kulun ibadetleriyle O'na olan ihsanından öncedir. Allah'ın kendisine tevfiik etmesi suretiyle ihsanda bulunduğu kimse Allah'a itaat etmek için çabalar. Bu nedenle talibin, iman makamında ihsan makamını elde etmek

⁶⁴ Tirmizî, Deavât, 118 (Rakam: 3579). Ayrıca bkz. Nesâî, Mevâkîf, 35 (Rakam: 571).

⁶⁵ Lafzatullah'dan sonra تعالى ilavesiyle: Muslim, Salâtu'l-Musâfirîn, 30 (Rakam: 218). Ayrıca bkz. Buhârî, Libâs, 43 (Rakam: 5861)

⁶⁶ Buhârî, Rikâk, 41 (Rakam: 6508)

⁶⁷ Ezel yerine تعالى عز وجل ifadesiyle Muslim, Cenne, 19 (Rakam: 82).

⁶⁸ Kasas 28, 77.

için çalışması gerekir. Çünkü ameli iyi olanın zannı da güzel olur. İyi amel ise güzel tevfile gerçekleştirebilir."

21.Hadis:

كل عمل بني آدم يضاعف الحسنة بعشر أمثالها⁶⁹ قال الله تعالى⁷⁰ إلا الصوم فإنه لي وأنا أجزي به يدع شهوته وطعامه لأجلي⁷¹

"Adem oğlunun her ameli, on misli katlanır. Ancak Allah Teâlâ "Oruç müstesna. Çünkü o, benimdir. Onun mükâfatını verecek olan benim. Çünkü kulum şehvî arzularıyla yemesini benim için terk ediyor" buyurmuştur."

Hisse: "Hadiste ecrin meşakkat miktarınca olduğuna işaret vardır. Herkes ameli karşılığında kat kat sevap alır. Oruçlu ise müstesna. Çünkü sadece Allah için tutulduğundan, Zat'ın mertebesine daha uygundur. Bu durumda da ecri sadece O olmaktadır. Bundan ötürü Hak Teâlâ orucu bizzat kendisi sahiplenmektedir. Bu ise, tüm dünyevî ve uhrevî isteklerden uzaklaşarak oruç tutan için söz konusudur."

22.Hadis:

لا حسد إلا في اثنتين رجل آتاه الله القرآن⁷² يتلوه آتاه الليل وآتاه النهار ورجل آتاه الله مالا فهو⁷³ ينفق منه آتاه الليل وآتاه النهار⁷⁴

"Hased ancak iki kişi hakkında meşrudur: Biri, Allah'ın kendisine vermiş olduğu Kur'an'ı gece gündüz okuyan kişi. Diğeri de Allah'ın kendisine ihsan etmiş olduğu maldan gece gündüz infak eden kimse."

Hisse: "Hadiste, Allah Teâlâ'nın ahlakıyla ahlaklanmaya ve O'nun nimetlerini minnet ve şükranla anmaya işaret vardır. Peygamberimiz gibi. Nitekim "onun ahlakı Kur'an idi"⁷⁵ ve "Rabbinin nimetini minnet ve şükranla an"⁷⁶ kavliyle Allah Teâlâ'nın nimetlerini minnet ve şükranla anması emredilmiştir. Allah Teâlâ'nın nimetleri ise tüm mal çeşitlerini kapsamaktadır. Bu iki şeyden daha fazla gıpta edilecek bir şey yoktur."

23.Hadis:

⁶⁹ Hadisi aynı lafızlarla bulamadık. Buraya kadar olan kısım كل عمل ابن آدم يضاعف الحسنة عشر أمثالها şeklinde *Muslim*'de yer almakta ve sevabın 700 katına kadar katlanacağından bahsedilmektedir. Savm, 30 (Rakam: 164). Nitekim B nüshasında da haşiye de şu not vardır: "Bir nüshada مائة ضعف إلى سبع مائة ضعف ifadeyi vardır."

⁷⁰ *Muslim*'de عز وجل şeklinde. C nüshasında sadece lafzatullah var.

⁷¹ *Muslim*'de من أجلي şeklinde.

⁷² Hadisi aynı lafızlarla bulamadık. Buraya kadar olan kısım: el-Humeydî, Abdullah b. ez-Zubeyr, *Musned*, hzr. Habîburrahman el-A'zamî, Beyrut-1988, II/278 (Rakam: 617).

⁷³ İkinci kısım: *Buhârî*, Tevhîd, 45 (Rakam: 7529).

⁷⁴ Üçüncü kısım: İbn Balaban, *İhsân*, I/333 (Rakam: 125).

⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, *Musned*, VI/91 (Rakam: 24592).

⁷⁶ Duha 93, 11.

يقال لصاحب القرآن اقرأ وارتق ورتل كما كنت ترتل في الدنيا⁷⁷

"Kur'an okuyana, (cennete girdiğinde) şöyle denir: "Oku ve yüksel! Aynen dünyadaki gibi tertil üzere oku!" denilir."

Hisse: "Hadiste, dünyada güzel sıfatlardan hasıl olan iyi amellerin karşılığının, feyiz sahibi yüce yaratıcının huzurunda aziz bir feyz şeklinde insana tecelli edeceğine işaret vardır. Amel yurdunda alınacak mükafat ise ezeldeki aslî mükafat miktarıdır. Bu nedenle talibin ilahî ahlakla ahlâklanması için beşeri vasıflardan soyutlanması gerekir. İlahî ahlak ise ne kadar da güzeldir."

24.Hadis:

إن الله طيب لا يقبل إلا طيبا وإن الله أمر المؤمنين بما أمر به المرسلين قال⁷⁸ يا أيها الرسل كلوا من الطيبات واعملوا صالحا إني بما تعملون عليم⁷⁹ وقال يا أيها الذين آمنوا كلوا من طيبات ما رزقناكم⁸⁰ ثم ذكر الرجل يطيل السفر أشعث أغبر يمد يديه إلى السماء يارب يارب⁸¹ ومطعمه حرام ومشربه حرام وملبسه حرام وغذي بالحرام فأنى يستجاب له⁸²

"Allah güzeldir. Ancak güzel ve temiz şeyleri kabul eder. Allah müminlere, peygamberlere de emrettiği şeyleri emrederek şöyle buyurmuştur: "Ey Peygamberler! Temiz şeylerden yiyin, yararlı iş işleyin; doğrusu Ben, yaptığınızı bilirim." (Bir diğer ayette de şöyle buyurmuştur): "Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yeyin." (Hz. Peygamber) sonra şunu zikretti: Bir kimse (Hak yolunda) uzun sefere çıkar. Saçları dağılmış, toza toprağa bulanmış bir halde ellerini semaya uzatarak "Yâ Rabbî, yâ Rabbî, yâ Rabbî" diye dua eder. Halbuki yediği haram, içtiği haram, giydiği haram, (hâsılı) haramla beslenmiştir. Böyle birisinin duası nasıl kabul edilir?"

Hisse: "Lokma bir tohum, amel ise mahsuldür. Mümin, lokmasını temiz kılmalıdır ki, muhlis kullarınkini kabul ettiği gibi, Allah onun da amelini kabul etsin."

25.Hadis:

ما تركت بعدي فتنة أضر على الرجال من النساء⁸³

"Benden sonra erkeklere, kadınlardan daha tehlikeli bir imtihan bırakmadım."

⁷⁷ *Ebû Dâvûd*, Vitr, 20 (Rakam: 1464)

⁷⁸ *Muslim*, Zekât, 19 (65)'de yer alan hadis küçük farklılıklar arz etmektedir: قال ifadesi *Muslim*'de قتال şeklindedir. *Dârimî*'de ise yukarıdaki gibidir: Rikâk, 9 (Rakam: 2717).

⁷⁹ *Mu'minûn* 23, 51.

⁸⁰ Bakara 2, 172.

⁸¹ ifadesi *Muslim*'de iki kez geçmektedir.

⁸² ifadesi *Muslim*'de لتلك şeklinde. *Beyhakî*'de ise yukarıdaki gibidir: III/346 (Rakam: 6394). Hadisin çok kısa bir bölümü *Buhârî*'de de geçmektedir: Zekât, 24 (Rakam: 1410)

⁸³ *Buhârî*, Nikah, 17 (Rakam: 5096).

Hisse: "Nefsini nikahla koru ki shevî fitnelerden kurtulasın. Kalbini de murakabe ile koru ki, tecelliyât gerçekleştiğinde söz konusu olan gizli şirk-ten korunasın."

26.Hadis:

من خرج من الطاعة وفارق الجماعة فمات مات ميتة جاهلية⁸⁴

"Meşru idarecinin emrinden çıkıp cemaatten ayrılan kimse, cahiliye ölümü ile ölür."

Hisse: "Sultan çoban, şeytan da kurttur. Velayet sultanına itaattan uzaklaşan insanı şeytan tuğyanla helak eder. Şeriat sultanına itaattan çıkan insanı da şeytan isyana sürükler. Tarikat sultanına itaattan çıkan kimseye gelince, şeytan hizlan vadilerinde yolunu şaşırtır. "

27.Hadis:

إن البذاءة من الإيمان⁸⁵

"Sade giyinmek imandandır."

Hisse: "Muhabbet elbisesini giyip fakrı kuşanan ve sabra bürünen kimseye, dünyanın süsleri karşısında Allah yeter. İçini takva ile süslersen Mevlâ'nın cemalinden bir elbise sana giydirilir."

28.Hadis:

من كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليلق خيرا أو ليسكت⁸⁶

"Kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa, ya hayır söylesin ya da sussun."

Hisse: "Söz, konuşan kişinin sıfatıdır. Kıdem sıfatlarıyla (hayat bulan) hudûs sıfatlarının bir sonucudur. Bu nedenle, (Kudsî hadiste) Hz. Peygamber'in (aktardığı üzere Allah Teâlâ) "kulum benimle (konuşma sıfatımla) konuşur"⁸⁷ buyurmuştur. Yani, senin lisanınla Kadîm olan Melik konuşur."

29.Hadis:

والله لا يؤمن والله لا يؤمن والله لا يؤمن . قيل من هو⁸⁸ يا رسول الله قال الذي لا يأمن جاره بوائقه

⁸⁴ *Muslim*, İmâret, 30 (Rakam: 53).

⁸⁵ *Ebû Dâvûd*, Tereccul, 1 (Rakam: 4161).

⁸⁶ *Buhârî*, Rikâk, 23 (Rakam: 6476).

⁸⁷ Kudsî hadis olarak aktarılmaktadır. Bkz. eş-Şernubî, *Şerhu'l-Hikemi'l-Atâiyye*, s. 74 (el-Mektebetu's-Şâmîle cd'si).

⁸⁸ Hadis *Buhârî*'de (Edeb, 29 (Rakam: 6016) geçmektedir ancak من هو kısmı orada şek- lindedir. Bazı rivayetlerde ise burası daha farklı olabilmektedir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Musned*, II/288 (Rakam: 7860).

"Vallahi iman etmiş olmaz. Vallahi iman etmiş olmaz. Vallahi iman etmiş olmaz." "Kimdir o yâ Rasûlallah" diye sorulunca "komşusunun zararından emin olmadığı kimse" cevabını verdiler."

Hisse: "Komşuna komşu olursan, komşun da komşusu olmayana komşu olur. Kim Erhamurrâhimin'in komşuluğunda azmedip durursa, Allah onunla kullarına rahmet eder ve onu mahlukatına yönelik rahmet gölgelerinden bir gölge yapar."

30.Hadis:

الأرواح جنود مجندة فما تعارف منها ائتلف وما تناكر منها اختلف⁸⁹

"Ruhlar sıralanmış asker toplulukları gibidirler. Ruhlar aleminde tanışıp anlaşılanlar (dünyada) anlaşılır. Buna karşılık, ruhlar aleminde anlaşamayanlar (dünyada) da birbirleri ile anlaşamazlar."

Hisse: "Alimlerle birlikte otur, hikmet sahiplerinin içine gir, ebrâr ve etkiyâ ile ol, salih insanlardan ayrılma. Cahiller, sefihler, facirler, şakîler ile arkadaşlık yapmaktan kaçın. Çünkü dünyadaki ülfet, bekâ aleminde ruhlar arasındaki tanışıklığın eseri olup "kişi sevdiğiyle beraberdir."⁹⁰

31.Hadis:

إن الله رفيق يحب الرفق ويعطي على الرفق ما لا يعطي⁹¹ على ما سواه

"Allah Teâlâ refiktir (kullarına kolaylık diler, güçlerini aşan şeyleri yüklemeyiz). Kullarının da yumuşaklıkla muamele etmelerini sever. Yumuşak huylulukla yapılan işlere verdiği muvaffakiyeti bunun dışındakilere vermez."

Hisse: "Kardeşlere karşı sertlik yerine yumuşaklığı tercih etmek, Rahman'ın kula olan lütuf tecellisinin kahır tecellisinin önüne geçmiş olmasının sonuçlarındandır. Merhamet meydanında yarış ki, rahmeti gadabını geçen⁹² Zat ta sana rifkate bulunsun."

32.Hadis:

اتقوا الظلم فإن الظلم ظلمات يوم القيامة واتقوا الشح فإن الشح أهلك من كان قبلكم حملهم على أن سفكوا دماءهم واستحلوا محارمهم⁹³

"Zulmetmekten kaçınınız. Zira zulüm ahiret günü karanlıklardır. Cimrilikten de kaçınınız. Çünkü bu sizden öncekileri helak etmiş, onları birbirlerinin kanlarını dökmeye, haram olan şeyleri helal görmeye sürüklemiştir."

Hisse: "Aleyhisselam doğru yolda meşru haddi aşmaktan sakındırıştır. Haddi aşan, Müslüman kardeşine veya kendisine bu çalışma yurdunda zul-

⁸⁹ Muslim, Birr ve's-Sıla, 49 (Rakam: 159)

⁹⁰ Buhârî, Edeb, 96 (Rakam: 6169).

⁹¹ Hadis Muslim'de yer almaktadır: Birr ve's-Sıla, 23 (Rakam: 77). Dipnot rakamının olduğu yerde şu ilave vardır: على العنف وما لا يعطي

⁹² Bkz. Buhârî, Tevhîd, 22 (Rakam: 7422).

⁹³ Muslim, Birr, 15 (56).

meden kişi, ceza yurdunda karanlıklara düşer. Hz. Peygamber, ukbâda kahir ateşiyle helak olmamak için, dünyada fesada sürükleyen cimrilikten de sakındırmaştır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Nefsinin hırsından ve cimriliğinden korunabilmiş kimseler, işte onlar saadete erenlerdir."⁹⁴

33.Hadis:

كن في الدنيا كأنك غريب أو عابر سبيل وعد نفسك من أهل القبور⁹⁵

"Dünyada bir garip veya yolcu gibi ol. Kendini kabirdekilerden kabul et."

Hisse: "Hz. Peygamber fânî yurttâ yaşayan insanın olup bitenlere aldanmamasını, cereyan eden fesadlara kapılmamasını istemektedir. Talib bu gurur yurdundan kendini uzaklaştırmalı, surûr yurduunu vatan edinmeye çalışmalı, şer güruhunu bırakıp din yoluna geçmelidir. Böyle yaparsa ölmeden önce ölür, kabre girmeden önce haşrolur."

34.Hadis:

رب أشعث أغبر⁹⁶ مدفوع بالأبواب لو أقسم على الله لأبره

"Nice saçı başı dağınık pejmürde ve kapılardan kovulmuş insan vardır ki, eğer bir şey hakkında Allah'a yemin etse, Allah yemininde sadık çıkarır."

Hisse: "Kendi isteğiyle son derece sade ve basit bir hayatı geçici nimetlere tercih etmek, hakir ve felaket yurdu olan dünyanın musibetlerinden kurtulmaya karşı bir güvence, Allah katında da izzet ve keramettir. Kalplerin sersemleştiği, dillerin tutulduğu cezâ gününde böylesi insanın duası geri çevrilmez."

35.Hadis:

أنا عند المنكسرة قلوبهم و المندرسة قبورهم⁹⁷

⁹⁴ Haşr 59, 9.

⁹⁵ et-Taberânî, *Musnedu's-Şâmiyyîn*, s. 109 (Rakam: 165) (el-Mektebetu's-Şâmile cd'si). Cüzi farklılıklarla şuralarda da geçmektedir: *Tirmizî*, *Zuhd*, 25 (Rakam: 2333); et-Taberânî, *el-Mu'cemu's-Sağîr*, s. 43 (Rakam: 63).

⁹⁶ *Muslim*'de (Birr ve's-Sıla, 40 (Rakam: 138) geçen rivayette أغبر ifadesi yer almamaktadır. İfade için bkz. el-Hâkim en-Neysâbü'rî, Muhammed b. Abdillâh, *el-Mustedrek ale's-Sahihayn*, hzr. Mustafa Abdulkâdir Atâ', Beyrut-1990, IV/328 (Rakam: 7932).

⁹⁷ Merfu olarak aslının bulunmadığı, Gazâlî'nin *Bidâyetu'l-Hidâye*'sinde geçtiği söylenmiştir. Bkz. es-Sehâvî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdirrahman, *el-Mekâsîdu'l-Hasene fi Beyâni Kesîrin mine'l-Ehâdîsi'l-Muştehira ale'l-Elsine*, hzr. Ebu'l-Fadl Abdullâh Muhammed es-Siddîk el-Ğumarî, Beyrut-1986, s. 96 (Rakam: 188); el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Kesfu'l-Hafâ ve Muzilu'l-İlbâs amme'stehera mine'l-Ehâdîsi alâ Elsineti'n-Nâs*, Beyrut-1351, I/203 (Rakam: 614); el-Kârî, Ali b. Muhammed, *el-Esrâru'l-Merfua fi'l-Ahbârî'l-Mevdûa*, hzr. Muhammed Lutfi es-Sabbâğ, Beyrut-1986, s. 137-8 (Rakam: 70); el-Eserî, Abdurrahman b. Ali, *Kitâbu Temyîzi't-Tayyib mine'l-Habîs*, Beyrut-1985, s. 35. Rivâyet buralarda şu şekildedir: أنا عند المنكسرة قلوبهم من اجلي و المندرسة قبورهم من اجلي *Kesfu'l-Hafâ*'da قبورهم ifadesi yanlışlıkla قلوبهم şeklinde basılmıştır.

"(Cenab-ı Hak): "Ben, kalpleri kırılmışların ve kabirleri belirsiz olanların yanındayım." (buyurmuşlardır.)"

Hisse: "Dünyada kalbin kırık olması ahirette sarılması, hayat ve ölüme yönelik vurdumduymazlık izlerinin yok olması ise kulun Allah haricindeki bağlardan kurtuluşu ve Ehadiyet tecellisiyle Yüce taratıcı tarafından tercih edilmesi demektir."

36.Hadis:

أنا عند ظن عبدي بي وأنا معه إذا ذكرني فإن ذكرني في نفسه ذكرته في نفسي وإن ذكرني في مالا ذكرته في مالا خير منه⁹⁹

"(Hz. Allah şöyle buyurmuştur:) "Ben, kulumun zannettiği gibiyim. Beni andığı zaman, muhakkak onunla beraberim. Eğer beni kendi kendine anarsa, ben de onu Zat'ımda anarım. Beni bir topluluk içinde anarsa, ben de onu andığı topluluktan daha hayırlı bir toplulukta anarım."

Hisse: "Allah'ın mutlak cemalini seyret, çevrenin dünya ve ahiretine yönelik geçici süslemelerine meyletme. Kendi başına iken rabbini zikret, O da seni Vahdet makamında rûhen ve hakikaten zikretsin. Zikreden kullarından oluşan bir topluluk içinde zikret, O da seni Mele-i A'lâ'da cismânî, aşikar, gizli ve çok gizli bir şekilde zikretsin."

37.Hadis:

يا عبادي كلکم ضال إلا من¹⁰⁰ هديته فاستهدوني أهدكم يا عبادي كلکم جائع إلا من أطعمته فاستطعموني أطعمكم يا عبادي كلکم عار إلا من كسوته فاستكسوني أكسكم¹⁰¹

"(Rasûlullah rabbinden naklederek şöyle buyurmuştur): "Ey kullarım! Benim hidayete erdirdiklerim müstesna, hepiniz dalâlettesiniz! O halde benden hidayet dileyin de sizi doğru yola kavuşturayım. Ey kullarım! Benim nimetlendirdiklerim müstesna, hepiniz açsınız. O halde benden isteyin ki, sizi doyurayım."

Hisse: "Burada arifin kalbine bir sesleniş vardır: Tefrika çölünde dalaletteyken beni talep edersen, çağır beni, seni bana, Vahdet makamına ulaştırayım. Dünya ve ahiretin yemek ve giysilerine kendini kaptırma ki, beni görmenin tatlılığını sana tattırayım ve varlığımın elbisesini giydireyim."

38.Hadis:

من أحبني قتلته و من قتلته فعلي ديته و من علي ديته فانا ديته¹⁰²

⁹⁸ kısmı C nüshasında yok.

⁹⁹ *Buhârî*, Tevhîd, 15 (Rakam: 7405). Hadisin sonunda yer alan منه ifadesi *Buhârî*'de منهم şeklinde ancak küçük farklılıklarla diğer kaynaklarda da geçen hadisin son kısmına aynı şekilde rastlayabilmekteyiz. Bkz. İbn Balaban, *İhsân*, III/95 (Rakam: 812).

¹⁰⁰ C nüshasında من ifadesi yok.

¹⁰¹ *Muslim*, Birr ve's-Sıla, 15 (Rakam: 55).

"(Hz. Allah şöyle buyurmuşlardır): "Beni seven kimsenin yaşamına son veririm. Hayatına son verdiğim kimsenin diyeti bana aittir. Bir kimsenin diyeti bana düşünce, onun diyeti bizzat ben olurum."

Hisse: "Allah Teâlâ'nın muhabbet kaselerinden içirdiği kimse sarhoş olur ve Allah onu kendisinde yok eder, kendi bekasında sabit tutar. Allah sevgisiyle ölen kimsenin diyeti sadece O'dur. O ise bâkîdir."

39.Hadis:

اعددت لعبادي الصالحين ما لا عين رأت¹⁰³ ولا أذن سمعت ولا خطر على قلب بشر¹⁰⁴

"(Hz. Allah şöyle buyurmuşlardır:) "Salih kullarıma hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir beşerin kalbinden geçirmedeği nimetler hazırladım."

Hisse: "Bedeninin ve gönlünün gözlerini olup bitenleri seyretmeye kapatırsan, Allah, havas ve kuvve-i beşeriyyenin sınırları dışına çıkan zatının cemalinin tecellilerini sana gösterir. Böyle olunca O'nu müşahede edecek, Vahid ve kahrî olan Allah dışında ne gören ne de görülen bir şey müşahede etmeyeceksin."

40.Hadis:

من أشد أمتي لي حبا يكونون بعدي يود أحدهم لو رأني بأهله وماله¹⁰⁵

"Ümmetimden beni en çok sevenlerin bir kısmı da, benden sonra gelecek bir kısım insanlardır. Bunların her biri malını ve ailesini feda ederek beni görmüş olmayı çok arzu edecektir."

Hisse: "Bu hadis, Aleyhisselamdan, ümmetinden kendisini sevenler için bir müjdedir. Çünkü onlar Rasûlullah'ı görmeyi her şeye tercih etmekte, ailelerini ve mallarını onun sevgisi uğruna feda etmektedirler. Bu insanlar Hz. Peygamber sevgisiyle birlikte fani varlıklarının dar kalıplarından çıkarlar ve Allah'tan başkasına yer olmayan ilâhî sevgide fenâ olmuş muhabbet ehline katılırlar. Hidayete ulaştırıp götürülecek olan Allah'tır."

SONUÇ:

Kırk hadis ezberlemeyi teşvik eden rivayetler sıhhat açısından problemlidirler. Bununla birlikte, fezail bahsinde değerlendirildiklerinden ötürü, İslamî geleneğin her alanında rağbet görmüşler ve kırk hadis adıyla şöret

¹⁰² Şif dünyasında çok kullanılan hadisin kaynağını tespit etme imkanımız olmadı. Bkz. Sadreddin, Konevi, *Kırk Hadis (Tasavvufi Yorumlarıyla)*, Terc. Harun Ünal, Vahdet Yayınevi, İst. 1984, s. 86-87; el-Alûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut-Tsz., II/72.

¹⁰³ A nüshasında رأت kısmı yazılmamış.

¹⁰⁴ *Buhârî*, Tefsîr, Sûretu's-Secde, 1 (Rakam: 4779).

¹⁰⁵ *Muslim*, Cennet, 4 (Rakam: 12). *Muslim*'de حبا kelimesinden sonra ناس ifadesi yer almaktadır.

bulan çalışmalara zemin hazırlamışlardır. Söz konusu eserler, cep kitapçı olmaları hasebiyle insanları Hz. Peygamber'in hadisleriyle yzleştirmişler ve bu açıdan önemli bir görev ifa etmişlerdir.

Ülkemizdeki tasavvuf geleneği içinde önemli bir yeri olan Hâmid-i Veli'nin Kırk Hadis şerhi isimli çalışması da, hem bir sfinin bakış açısıyla hazırlanmış olması hem de diğer meşreplere göre dinilimlerin zayıf olduğu bir zümreyi hadislerle muhatap etmesi açısından önemli bir görev üstlenmiştir.

Hâmid-i Veli'nin derlediği hadislere ve bunları getirdiği yorumlara baktığımızda, hadislerin sıhhatlerinden ziyade içerdikleri mesajları göz önünde bulundurduğunu söylemek mümkündür. Kırk hadisin önemli bir kısmının aynı ibarelerle mütedavil ilk sıradaki eserlerde bulunmayışı, bazı rivayetlerin ise sıhhat açısından mevzuya yakın durması bu tesbiti gclendirmektedir. Bununla birlikte hadislerin önemli bir kısmında zahiri anlam yanında işari dediğimiz bakış açısıyla getirilen yorumlar dikkat çekicidir. Bu zl yorumlar, bir bilgenin kaleminden çıktıklarını hemen belli etmektedirler. Bu da onun genelde tasavvuf alanında özelde de insan eğitimi konusundaki engin tecrübesinin bir yansıması olarak gözükmektedir.